

GULXANIY

ZARBULMASAL

ZAXIRA FOND

GULXANIY

ZARBULMASAL

Nashrga tayyorlovchi
S.Dolimov.

TOSHKENT
«YANGI NASHR»
2019

UO'K: 821.512.133

KBK: 84(50)5

G – 95

Gulxaniy

Zarbulmasal. Gulxaniy. Nashrga tayyorlovchi S.Dolimov. –
Toshkent: Yangi nashr, 2019. – 80 bet.

ISBN 978-9943-22-374-5

Nashrga tayyorlovchi

S.Dolimov

UO'K: 821.512.133

KBK: 84(50)5

**Abdulla Qodiriy nomidagi
viloyat AKM**

INV № 2023/8-07

ISBN 978-9943-22-374-5

© Gulxaniy, «Zarbulmasal». «Yangi nashr», 2019-yil.

Roviylar andog‘ rivoyat qilurkim, ilgarigi ayyomi nofarjomda Farg‘ona iqlimida Kayqubod¹ otlig‘ podshodin qolgan bir eski shahriston bor erdi². Anda bir Boyo‘g‘li degan vatan tutmush erdi³. Ammo aning havosi xush va bodi dilkash. Sabza rayohin, anvoyi gullar, chechaklar kasratidin qo‘rg‘ong‘a qo‘ng‘on chog‘da tovusning parlaridek turlanib, munaqqash ko‘rinur erdi va aning yonida – bir yog‘ochlik⁴ yerda Yapaloqqush maskani – ota-bobosidin qolg‘on joyi bor erdi. Ammo Boyo‘g‘lining bir qizi bor erdiki, mehri xovariy yuziga banda erdi⁵.

*Orazidin shams-u qamardur xijil,
So‘zlaridin shahd-u shakar munfail,*

¹ Kayqubod – eramizdan avvalgi VII – VI asrlarda o‘tgan Eron shohlaridan birining ismi; kay – hukmdor, podsho ma‘nosida ishlatiladi.

² Hikoya qiluvchilar shunday hikoya qiladilarki, ilgarigi baxtsiz bir zamonda Farg‘ona mamlakatida Kayqubod otlig‘ podshodan qolgan bir eski katta shahar bor edi.

³ Unda boyo‘g‘li degan bir qush yashar edi.

⁴ Bir yog‘ochlik yer – o‘n ikki ming quloch (taxminan o‘n ikki kilometr dan ortiqroq) masofa.

⁵ Sharq quyoshi uning yuziga qul edi. Shoir: «Uning yuzi sharq quyoshidan ham go‘zal edi», demoqchi.

*Hosili umri edi ul boyning,
Oti Gunash bonu o'shal oyning¹.*

Va ul qiz oftobi olam tobdek har xomni pishirub², hech maxluq ani kunduzi ko'rmoqqa chorasi yo'q erdi³ va ul qiz yuzini yashurur erdi. To bahaddiki, alomati bulug' zohir bo'lub⁴ tishi chiqib, ko'zi suzulib, ovozi buzulib, onasining to'g'ri so'zlaganiga egri so'zlay boshladi...

Yapaloqqush Ko'rqushni imlab olib, yonida o'tquzib aytdiki:

*Zonki dar ofoq zi barnou pir,
Hech kas az juft nadorad guzir⁵.*

Bizning qurratul aynimiz er yetibdur⁶, bir yerda munosib maslahat qilali: Boyo'g'lining bir chiroyli qizi bor emish, deb ayturlar. Bizning tarafdin sovchi bo'lub boring. Har qancha qalin bo'lsa topilur.

Anda Qo'rqush aydi: «Bor maqtansa topilur, yo'q maqtansa chopilur», – degan yaxshilarning masalidur. Boyo'g'lining og'zining burchidin chiqor: «Ming

¹ Uning yuzidan quyosh bilan oy uyaladi.

Uning so'zlaridan asal bilan shakar xijolat bo'ladi.

Bu qiz boyning birdan bir farzandi edi.

U oyning oti Gunash bonu edi.

² U qiz olamni yorituvchi oftobdek tovlanib, har bir xom narsani pishirar edi.

³ Birorta maxluq uni kunduzi ko'rolmasdi.

⁴ Unda balog'atga yetishish belgilari ko'ringach, ...

⁵ Bu dunyoda bo'lgan yosh va qarining juftsiz bo'lishi (uylanmasligi) mumkin emas.

⁶ Bizning ko'z qorachig'imiz (bizning farzandimiz) yigit bo'lib yetishibdi.

chordevor qizimning qalini», deb. Holo... podshohimiz... Umarxon... zamonlarida... bir bo'sh chordevor topilmas, uyalurmiz. Nechukkim, aytmishlar: «Yolg'on masal turmas»¹, «Uyat – o'limdin qattig'». Yana aytmishlar: «Ermon yog'ochining egilgani – singani, er yigitning uyalgani – o'lgani»...

Anda Yapaloqqush aydi: «Men sizni bilimlik va ma'nidin boxabar kishi fahmlab erdim, «Karnay misdin, balg'am isdin» bo'lurini bilmas ekansiz. «Ko'r tutganini qo'ymas va kar eshitganini qo'ymas».

Anda Ko'rqush aydi: «Men xotun olmoq tamannosi g'arqobi emasman², nechukkim aytmishlar: «Dala-tuzni suv olsa, qo'ng'ir g'ozni to'shidin, quloqsizga so'z aysang, qulog'ining toshidin»³.

Anda Yapaloqqush aydi: «Burnog'illar masalidurkim, «Bitar ishning boshig'a – yaxshi kelur qoshig'a». Yana biri bulki, «Bemor tuzalgusi kelsa, tabib o'z oyog'i birla kelur».

Anda Ko'rqush aydi: «Bo'! Og'iz bo'lma, oyoq bo'l», eshitmadingmuki, «oyoq yugurugi oshqa, og'iz yugurugi boshqa»... Sen kim, Boyo'g'lining eshigiga kishi yubormoq kim? Hech bilmasmusanki, «teng-tengi birla, tezak qopi birla».

Anda Yapaloqqush aydi: «Andin bizning nima kamligimiz bor?...»

¹ «Yolg'on masal turmas» jumlasini «maqol yolg'on fikrni ifoda etmaydi» ma'nosini aks ettiradi. «Yolg'on masal turmas» jumlasidagi «masal» so'zi «maqol» ma'nosida ishlatilgan.

² Men uylanish orzusiga g'arq bo'lgan emasman («men uylanish niyatida emasman» ma'nosida).

³ Qir-dalani suv bossa, qo'ng'ir g'ozning to'shiga chiqadi, quloqsizga so'zlasang, qulog'ining tashqarisida qoladi.

Anda Ko'rqush aydi: «Borliqdin maqtanma, «Maqtangan qiz to'yda uyalar» va yana aytmishlar: «O'zini maqtatg'oni o'lumning qorovuli». Sening ahvoling olamg'a ma'lumdir. «O'yni etak birla yashursa bo'lurmu?», «Chumchuq semursa, botmon¹ bo'lurmu?», «Olako'zanak ola bo'lsa ham, arslon bo'lmas, olato'g'anoq olg'ur bo'lsa ham, ahvoli ma'lum».

Anda Yapaloqqush aydi: «Ishtonsiz tizzasi yirtiqqa kular», – degandek, sen bizni faqir-notavon ko'rdingmu?² Bundan bexabar o'xsharsanki: «Cho'bni xor tutsang, ko'zga tushar». Bor, men birla so'zlashguncha, Boyo'g'li birla so'zlashgil.

Anda Ko'rqush aydi: «Ey Yapaloq, andoq bo'lsa, kuyov bo'lur o'g'lingning otini aytg'il».

Anda Yapaloqqush aydi: «O'g'limning nomuborak oti Kulonkir sultondur».

Anda Ko'rqush aytur: «Mundog' fahm va xirad sar manzilidin o'tgan kishilarni ko'rgan emasman³. Echkning oti Abdulkarim bo'lurg'a so'z kerak⁴. Burung'ilar aning uchun: «Ebi birlon so'zlaganning

¹ Botmon – og'irlik o'lchovi bo'lib, turli joyda turlicha ishlatiladi, ya'ni 2 puddan 11 pudgacha ishlatiladi.

² Sen bizni kambag'al va zaif, hech narsaga kuchi yetmaydigan deb o'yladingmi?

³ Bunday fahm va aqlga ega bo'lgan kishilarni ko'rgan emasman.

⁴ O'tmishda Abdulkarim deydigan bir qassob bor ekan. Bu odam echki bilan qo'y go'shtini aralashtirib qanaraga osar va xaridorlarni aldab echki go'shtini ham qo'y go'shti deb sotar ekan.

Xaridorlar boshqa qassobdan go'sht olganlarida echki go'shtini avvalgi qassobning nomiga nisbat berib: «Bu Abdulkarimning go'shti emasmi?» – deb so'rar ekanlar. Shu munosabat bilan echkining oti Abdulkarim deb atalib ketgan.

qurboni bo'la», – degan ekanlar. Kulonkir sulton ot qo'ymoq sening haddingmu. Bu ot – Humo, Uqob, Qarchig'ay, Bahrin, Lochin, Itolgu qushlarning salotinidurlar, alarga munosib ot turur».

Anda Yapaloqqush aydi: Ilgari o'tgan yaxshilar masalidurkim: «Yaxshi nafas – yarim mol», bari bolamning asbobi kulonkirligi minkori bilan changalidin ma'lum va ravshan emasdurmu?»¹

Anda Ko'rqush aydi: «Rost aytursan, «Qo'chqor bo'lur qo'zining peshonasi do'ng bo'lur, og'o bo'lur yigitning peshonasi keng bo'lur». «Chuchvarani xom sanabsan» o'xsharki, «otasi urmas qo'ng'izni, bolasi urar to'ng'izni», degan so'zga ishonma. «Halvo degan birla og'iz chuchumas».

*Takya bar joyi buzurgon notavon zad bagazzob,
Magar asbobi buzurgi hama omoda kuni².*

Sening bu so'zing qarchig'aylik dag'dag'asi kulang boshiga tushub durroj shikorin ixtiyor qilib, o'zi balchiqqa botib qolganga o'xshar. Ori, haddidin har kishikim oshsa, jazosi mundog' bo'lur. Bu so'zning tafsilini «Silsilatuz zahab»din³ top. Burungilar masalidurki: «Ayozi⁴, haddingni bil, barchani qo'y, o'zingni bil», «Namangan

¹ ... bolamning qulonkirlilik sabablari tumshug'i bilan changalidan ma'lum va ravshan emasmi?

² Ulug'larning joyiga suyanib, behuda maqtanma. Avval ulug'likning hamma shartlarini tayyorla.

³ «Silsilatuz zahab» («Oltin zanjir») – mashhur shoir Abdurahmon Jomiyning «Haft avrang» («Yetti taxt») asaridagi dostonlardan biri.

⁴ Ayozi – Mahmud G'aznaviyning eng yaqin vazirlaridandir.

– shahri vayron, oti ulug‘, sufrasi qurug‘», «Uyda chaksa uni yo‘q, tom boshida qo‘sh tanur», «Sichqon sig‘masinig‘a, g‘alvir bog‘lar dumig‘a», – degan iborat senga sodiq kelur¹.

Anda Yapaloqqush aydi: «Ey Ko‘r, bas, kulang qarchig‘a ishini qilurman deb, balchiqqa botib o‘lganini menga hikoyat qilursan, man ham biyno va nobiyno hikoyatin bilurmanki, nobino bino so‘zini quloqqa olmay, o‘z xijolatidin o‘zini ilonga chaqtirib halok bo‘ldi. Senga gapirsam, bu muhim xayr kechga qolur. Bu hikoyatning bayon voqeasini istasang «Kalila va Dimna»din² top».

Anda Ko‘rqush aydi: «Ey besabr, ...sen o‘z yarog‘ingni qilg‘uncha sabr qilsang xo‘bdur. Sabrni yaxshilar andog‘ ta‘rif qilmishlarki:

*Sabr bilan basta eshikdur kushod,
Sabr bilan topdi eranlar murod.
Sabr sening dardingga darmon bo‘lur,
Sabr bilan xor guliston bo‘lur,
Sho‘ra zamin bog‘ila bo‘ston bo‘lur.
Basta eshik ochg‘usidir sabr, bil,
Sabr qil-u, sabr qil-u, sabr qil³.*

¹ ... iboralar senga to‘g‘ri keladi.

² «Kalila va Dimna» mashhur hind masallar to‘plami bo‘lib, G‘arb va Sharq tillariga tarjima qilingan.

³ Sabr qilish bilan yopiq eshiklar ochiladi, sabr qilish bilan mardlar murodiga yetadi. Sabr sening dardingga darmon bo‘ladi, sabr bilan tikanli yerlar gulistonga, sho‘rali yerlar bog‘-u bo‘stonga aylanadi. Yopiq eshik sabr qilish bilan ochiladi, shuning uchun sabr qil, sabr qil va sabr qil.

Va aytmishlarkim,

Sabr qilsang, g' o' radin halvo bitar;

Besabrlar o' z oyog' idin yitar.

Yapaloqqush aydiki: «Ori, balog'a sabr, qazog'a rozi bo'lmoqdin o'zga choram yo'q, lekin sabrning joyi bilan huzn va anduhdin bo'lak nimarsasi yo'q¹. Sabr qilib, yaxshi ish qo'ldan ketsa, o'xshamas»...²

Anda Ko'rqush aydi: «Yomong'a o'lim... muhim xayr ishiga yuborur kishi bu nav' bo'lurmu?»³ Eshitgan emasmusankim, yaxshilar aytibdurlarkim, shirin-shirin so'zlasang, ilon inidin chiqar, achchiq-achchiq so'zlasang musulmon dinidin chiqar». Sening bu noshoyista so'zingga bormasman. Tojikning bir masali borki: «Zo'ri behuda miyon meshikanad»⁴.

Anda Yapaloqqush aydi: «Sen mannoun lilxayr» o'xsharsan⁵, sendin sovuq hasad isi kelur».

Anda Ko'rqush aydi: «Men sovuq hasad qarindoshi emasman, seni xo'b bilurmankim, «Qalb qozoni qaynamas, qaynasa ham quyulmas», derlar. «Haromzodaning quyrug'i bir tutam. Menga ko'p yuz keltursang, nechukkim, qading'i yaxshilardan bir masal qolibdur: «Yaxshilik qil suvg'a sol, suv bilmasa, boliq bilur, boliq bilmasa, xoliq bilur». Avval borib Kulonkir sulton jamolini ko'rub, sovuq so'zini eshitib, tuzini

¹ Lekin sabr qilib, ba'zan kishi qayg'u-alam (huzn, anduh)ga duchor bo'ladi.

² Sabr qilib, yaxshi ish qo'ldan ketsa, tuzuk bo'lmaydi.

³ Muhim xayr ishiga yuboradigan kishi shunday bo'ladimi?

⁴ Behuda zo'r urish bel sindiradi.

⁵ Sen yaxshilik qilishga to'sqinlik qiluvchiga o'xshaysan.

totib¹, so'ngra borsam kerak», – deb Kulonkir sulton xizmatiga ravona bo'ldi. Yarim farsax yo'l borganda, shul asnoda bir Hudhud yo'liqdi, salomlashib aydiki: «Qaysi oshyon balanddin parvoz qilding?»²

Anda Ko'rqush aydi:

«Parvozi bandagi bafazoye namerasad,

Ey xok, past bosh, balandast osmon³

Bizning parvozimiz ma'lumdur».

Anda Hudhud aydi: «Ey Ko'r, men muammodin bexabarman, to'g'ri so'zing bo'lsa, so'zla. Mofiz zamiring menga bayon qil»⁴.

Anda Ko'rqush aydi: «Men Yapaloq bibi sovchisidurman, Boyo'g'lining qiziga xostkorlikka borurman».

Anda Hudhud aydi: «Yapaloqqushning kam xiradlig'ini emdi bildim. Har oyina o'z jinsidin, yapaloqlar qurug'ondek seni yubordimu?... Bilmasmusankim: «Yumruq bukulub sang bo'lmas, echki yugurib lang bo'lmas»⁵ va yana: «Kesg'on oshg'a o'xsharmu yovg'on bo'lomuq»... Sening serka tilarga lab-lunjing yo'q ekani ma'lum va mashhurdir. Va yana qo'lidin kelmas ishga urungan, najjorlik qilg'on Maymunga o'xshash rasvo bo'lma»,

¹ Tuzini totib... – ovqatini yeb ko'rib...

² Qaysi baland uya (in)dan uchib kelding?

³ Bandaning uchishi osmonga yetmaydi, Ey tuproq, past bo'l, osmon balanddir.

⁴ Ko'nglingdagini menga ayt.

⁵ Maqolning mazmuni: «Musht bukilsa ham, tosh bo'lolmaydi, echki esa yugursa ham, cho'loq bo'lmaydi».

Ko'rqush aydi: «Hikoyat qil».

Hudhud aydi:

*Bor edi Kashmir navohiyda tog',
Bog'i eram rashkidin ko'ksida dog'¹.*

*Anda imoratga yarog'lig' yag'och,
Yetti quloch bo'yi o'n ikki quloch².*

*Bor edi ko'b ne'mat-u alvonlari³,
Xurram-u ma'mur edi hayvonlari⁴.*

*Zulf kabi sunbuli xushbo'lari⁵,
Rohatijon erdi oqar suvlari.*

*Uyding ulug'roq edi bir gulbune⁶,
Anda vatan tutmish edi Maymune⁷.*

*Jon sotib o'zni o'yin etardi tan⁸,
O'qur edi qissai hubbul vatan⁹.*

¹ Kashmir degan mamlakatda bir tog' bor edi. Uning go'zalligi eram bog'ining ko'ksiga dog' bo'lib tushardi.

² Tog'dagi yog'ochlarning bo'yi yetti va o'n ikki quloch edi.

³ Xilma-xil ne'matlari ko'p edi.

⁴ Hayvonlari shod-xursand va to'q edi.

⁵ Xushbo'y sunbullari zulfga o'xshardi.

⁶ Bir gul daraxti uydan kattaroq edi.

⁷ Bir maymun o'sha daraxtni o'ziga vatan qilib olgan edi.

⁸ O'z tanasini o'yinga solardi.

⁹ Vatan muhabbati haqida hikoya o'qur edi.

*Bir kuni najjori xiradmandi fard¹,
Ko 'ngli yag 'och yo 'qlig 'idin qildi dard².*

*Bordi o 'shal toqg 'aki mavkuf edi,
Ezgu yag 'ochlar anga ma 'ruf edi.*

*Shaxrning zindonidin ozod o 'lub³,
Tog 'ning Shirinig 'a Farhod o 'lub⁴,*

*Sonur edi o 'zini tog ' xisravi,
Tog 'ni o 'qub Dehlavi-yu ma 'naviy.*

*Elina navkissalarin qistari⁵,
Rasm edi Najjor yag 'och istari⁶.*

*Egdi dili go 'shasining pardasin⁷
Belg 'a suqub tesha bila arrasin.*

*Borib anga kesdi yag 'och reshasin,
Qo 'ydi o 'shal yerda unutib teshasin.*

*O 'zga toqg 'a bordi-yu kesdi yag 'och,
Yormoqini qildi magar ul iloj.*

¹ Aql sohasida yagona bo'lgan duradgor bir kuni...

² Yog'och yo'qligidan ko'ngli alam chekdi.

³ Shahar zindonidan ozod bo'lib... («shahardagi diqqinafaslik-dan qutulib»... ma'nosida)

⁴ Bu misrada Gulxaniy tog'da kezayotgan Najjorni Farhodga o'xshatadi.

⁵ Beliga yangi asboblarni qistirdi.

⁶ Duradgorning yog'och qidirishi odat edi.

⁷ Dilining bir chekkasidagi pardani egdi.

*Bolta bila bir uchini yordi ul,
Pona qo'yub, tesha sari bordi ul.*

*Tushti banogoh anga Maymun ko'zi,
Oqil-u dono sanab ul dam o'zi.*

*Aydi: «Ulus ichra bu bir kasbdur
Kasbni boshina kiysang nasbdur.*

*Kisai purzar emish elga hunar¹,
Behunar elni dedilar: reshi xar².*

*Men daxi najjorlikni o'rganay,
Bolalarim barchasig'a o'rgatay».*

*Jahd qilib turdi ravon borgali³,
Ya'ni yag'och qolmishini yorg'ali...*

*Mindi yag'och ustig'a Najjordek,
Kosibi purkardai purkordek⁴.*

*Ketdi hunar shavqi bila g'ussasi⁵,
Tushdi yag'och ayrisig'a dumchasi.*

*Balki nedin bo'ldi tutulmoqlig'i,
Mumkin emas o'ldi qutulmoqlig'i.*

¹ Hunar xalqning hamyonini oltin bilan to'ldiradi.

² Hunarsiz kishini eshak yag'iri – nodon, ahmoq deydilar.

³ Astoydil harakat qilib o'sha tomonga bordi.

⁴ Tajribali ustadek.

⁵ Hunardan xursand bo'lib, g'ami ketdi. («Qilayotgan ishiga berilib ketib, o'zini unutdi» ma'nosida.)

*Odami jinsida yo 'q qissasi,
Qoldi aning dumchasining hissasi.*

Bilgilki, Maymun najjorlik qilurman deb qo'lg'a tushub ertadan kechgacha kaltak birla urub o'ynatib balog'a giriftor bo'lg'ondek, sen ham muhim xayr ishini bitirolmay mulla Iso avliyo birla Abdurahmon oftobachidek xalqning la'nat so'zidin chiqmay yurma. Yomon isnod sendin qolur¹.

Ko'rqush aydi: «Men ham bu ishda hammollikka ravom yo'q², lekin taqdir bilur.

*Odami ko 'b hiylau tadbir etar,
Lek ishini oxiri taqdir etar.*

Sen tevaning bo'tasi onasi birla munozara qilgonidin xabarsiz o'xsharsan».

Hudhud aydi: «Hikoyat qil».

Ko 'rqush aydi:

*– Bor edi Farg'onada bir sorbon,
Tevasi bor erdi tug'di nogahon.*

*Ahl-u ayoli aning bas erdi cho 'x³,
Ozuqidin kulbasida narsa yo 'q.*

*Hosili dunyo edi bir tevasi⁴,
Emadigan orqasida bo 'tasi.*

¹ Sendan yomon ot qoladi.

² Men ham bu ishda hammollik qilishni istamas edim.

³ Oilasi katta edi.

⁴ Tuyasidan boshqa hech narsasi yo'q edi.

*Bir kuni ul tevasini qo‘mladi,
Ortadigan yuklarini jo‘bladi.*

*Yuki og‘ir erdi va ham yo‘l yiroq,
O‘rtadi tayloqini nori firoq¹.*

*Fasli tamuz erdi: havo ko‘b isig‘,
Yo‘lda temirdek edi qumlar qiziq.*

*Och o‘tina kuydi anodin judo,
Modarining mehrida erdi ado².*

*Jahd ila yetmay anosin keynidin³,
Qumda kuyardi g‘ami ul siynadin⁴.*

*Og‘ir yuki yo‘lda o‘shal sorbon,
Yo‘lda cho‘kurdi tuzatay deb ravon⁵.*

*Bo‘tasi borib edi orqosidin,
Yondi haroratlari yag‘mosidin⁶.*

*Bo‘zlanib aydi: – Halo berahm onam,
Kuydi-yu yondi, tutashti tanam.*

*Asta-asta yursang, bo‘lg‘ay na g‘am,
Siynai sutingdin emay dam-badam».*

¹ Ayрилиq o‘ti tuyaning bolasini o‘rtadi.

² Onadan judo bo‘lib, ochlik o‘tida kuydi, Onasining mehri o‘tida ado edi.

³ Harakat qilsa ham onasiga yeta olmay...

⁴ Ham qumda, ham qalbdagi g‘am bilan kuyardim.

⁵ Tuyakash yukni yaxshilab tuzatayin deb, tuyani cho‘ktirdi.

⁶ Issiqlikning talon-torojidan yonardi.

*Aydi anosi bolasig 'a boqib,
Ko 'zlarining yoshlari suvdek oqib:*

*«Ko 'rki, burundug¹ kishining qo 'lida,
Bu kishining ko 'zlari o 'z yo 'lida.*

*Menda agar zarra kabi ixtiyor
Bo 'lsa edi, bo 'lmas edim zeri bor².*

Burung'ilar masalidurkim: «Qizni kim suymas, qimizni kim ichmas», «Karnaychidin nima ketar, bir puf».

Anda Hudhud aydi: «Ori, amonat so'zga amin bo'lmoq yaxshilar mevasi turur³. Sen daxi kulni o'z ko'moching ustiga tortma⁴ va bahodir duradgordek teshani o'z tarafingga chopma⁵.

*Monandai arra bosh dar ilmi maosh,
Gohe so 'yi xud mekashu, gohye meposh⁶.*

Monandi arra bo'l, du jonibg'a kamohaqquhu tushub so'zlagil...»⁷ deb vidolashib ketdi.

1 Burundug – tuyaning burnidagi tog'ayni teshib tiqib qo'yiladigan yog'ochga burundug deyiladi. Mazkur burundugqa arqon bog'lanadi, arqon egasining qo'lida bo'ladi.

² Menda agar zarracha ixtiyor bo'lganida edi, men yuk tagida bo'lmasdim.

³ Omonat so'zga xiyonat qilmaslik yaxshilarning odatidir.

⁴ «Sen ham faqat o'z foydang haqida o'ylama», ma'nosida.

⁵ O'z manfaatingni ko'zlama.

⁶ Mazmuni: Tirikchilik ilmida arra singari bo'l, ba'zan (arrani) o'z tomonigga tort, ba'zan (qipiqni) sohib yubor.

⁷ Arraga o'xshagil, ikki tomonga adolat bilan so'zlagil.

Alqissa, Ko'rqush yiqila-surila Kulonkir sulton dargohiga ravona bo'lub, sarmanzilig'a yetdi. Ko'rdikim, ajab sha'n-shavkatlik borgohi bor ekanki, savsan ko'b til birlan aning vasfidin o'jiz va har turluk muarrif ta'rifi aning sha'nida nochiz¹:

*Ko'rdi tikilgan edi bir borgoh,
Borgahi xisravi anjum sipoh².*

*Kungirasi ko'kka tegib o'rdalar,
Xaymau xirgohu saropardalar.*

*Bir necha qushlar bila hamroz o'lub,
Bulbul-u qumri bila damsoz bo'lub.*

*Nag'mai qonunlig'ini soz etib,
Da'viyi Fir'avnlig' og'oz etib³.*

Ko'rqush bu asosi bolo qiyosni ko'rub⁴, borgoh darvozasidin «Salom, hay-hay!» ovozining savlatidin kirolmay o'lturub qoldi. Kulonkir sulton xizmatida bir Kuykunak o'tlig' qullari hozir erdi. Kulonkir sultonning Ko'rqushga nazari tushub, Kuykunag'a buyurdikim:

¹ Ko'rsa, shunday ajoyib saroyi bor ekanki, safsar gul ko'p tili bo'lsa ham, uning maqtoviga o'jizlik qilar va har qanday ta'rif qiluvchi, tasvirlovchi odamning ta'rifi uning go'zalligini ifodalay olmasdi.

² Askari yulduzlar kabi son-sanoqsiz bo'lgan ulug' podshohning saroyidek edi.

³ Qonun nomli musiqa asbobining nag'malarini sozlab, Fir'avnlilik da'vosini boshlab.

⁴ Poydevori baland binoni ko'rib...

«Borib g‘ulomgardishda o‘lturgan odamdin xabar ol, muhtoj, mustamandmu, yo och va yalang‘ochlikdin keldimu? Sazovari xayr bo‘lsa, munda olib kel».

Anda Kuykunak ilgari qadam qo‘yub, Ko‘rqushning oldig‘a kelib aydikim: «Ey bobo, qaysi oshyoni balanddin parvoz qildingiz?»

Anda Ko‘rqush Kuykunakning takabburona so‘zini anglab aydi: «Ey bolam, sen so‘rg‘uchi bo‘lg‘uncha va men javob berg‘uvchi bo‘lg‘uncha, ikkimiz ham g‘oyib bo‘lsak yaxshidir».

Anda Kuykunak aydi: «Yaxshilar topib so‘zlar» degandek, ya‘ni bizni arkon davlat orasida kichkina ko‘rdingizmu? «Kichkina demang bizni, ko‘tarib uramiz sizni», yoinki «Kuykunak o‘z yerida g‘oz olur, ham o‘rdak», «O‘zingni er bilsang, birovni sher bil».

Ko‘rqush aning xud donoligini anglab aydi: «Ey bolam, sen onasiga o‘rgatgan o‘g‘ilga o‘xsharsan. Burung‘ilar masalidurki, «Sigir suv ichguncha buzoq muz yalar», mehmon bo‘lsam, ta‘zim qilsang lozim erdi.

Nechukkim aytmishlar:

*G‘am hujum etganda besomonlig‘im o‘rtar meni,
Mezbon xijlat chekar har necha mehmondur tanish¹.*

Borakalloh, mehmon siylamoqni sendin o‘rgandim, dedi.

Anda Kulonkir mehmonga ozor berganini anglab, Kuykunakni jerkib, ko‘zidin andog‘ nari soldikim, qayta ko‘rmoqlik nomumkin bo‘ldi².

¹ Mehmon kutuvchi – uy egasi mehmon har qancha bo‘lsa ham xijolat o‘rtadi, chunki shu mehmonning qanday qilib ko‘nglini olishni o‘ylaydi.

² Ko‘z o‘ngidan shunday quvladiki, uni qayta ko‘rish mumkin bo‘lmadi.

Bas, Ko‘rqushni imlab, yonidan joy berib aydiki: «Ey bobo, xush kelibsiz, ma‘zur tutung¹ va o‘zingizdek kishilar debdurlarki «Tanimasni siylamas».

Anda Ko‘rqush so‘zga daraftod bo‘ldi². Va aydiki: «Ulug‘ning dargohida donish va ahli xiradmandi bohush har qancha ko‘b bo‘lsa ham oz bo‘lur» Xususan, podshohi odilga uch toifadin guzir³ va chora yo‘qdur; avval, olimi boamalki, podshohning oxiratliq asbobini anga ko‘rgazsa. Ikkinchi vaziri sohibi ra‘yki, podshohning dunyoliq yarog‘ini taraddudida bo‘lsa⁴. Uchinchi, munshiyi rost navis, qalamzani nigahdor va shamshirza⁵. Holo bu turgan oshxo‘ri jomadarronlar taom yemoqqa hozir, maslahat aqli qosir. Qadimgi buzurg mashoyixlardan bizga bir masal qolibdurki⁶: «Erga bersang oshingni, erlar silar boshingni, itga bersang oshingni, itlar chaynar boshingni...» va yana: «Yaxshi bila yurding – yetding murodg‘a, yomon bila yurding – qolding uyatg‘a» yonki: «Yomong‘a yondoshsangiz, balosi yuqar, qazong‘a yondoshsangiz, qarosi yuqar...», «Biz qo‘y ko‘rmasak ham, qiy ko‘rgan eduk...» Bu toifaning oz xizmati, ko‘b minnati bo‘lur. «Har kim bu toifadin muruvvat tilabdur, go‘yo tol yog‘ochdin zardolu tilabdur...»⁷

¹ Bizni kechiring, uzrimizni qabul qiling.

² Ko‘rqush so‘zga kirishdi.

³ Xususan, odil podshoh uch guruhdan qochmasligi kerak.

⁴ Fikr-mulohazalarga ega bo‘lgan vazir podshoga bu dunyoda nima kerak bo‘lsa, shularning hammasini tayyorlasa.

⁵ Haqiqatni yozadigan yozuvchi, hukm va farmonlarni yozib tarqatuvchi kotib posbon, qilichboz bo‘lsa.

⁶ Bu turgan tekinxo‘r oshxo‘rlar oshga tayyor, maslahat berishga aqli kuchsiz; qadimgi ulug‘ keksalardan bizga bir maqol qolibdirki...

⁷ Kimki bu xil kishilardan odamgarchilik, yaxshilik kutsa, tol daraxtidan o‘rik kutgandek bo‘ladi.

Ko'rqushning so'zi Kulonkir sultong'a bodai sabuhiy nash'asidek ta'sir etdi va nasoyihning abiri jon komig'a turktoz etdi¹. Bahaddiki vujudining vayronasi ma'mur bo'lub, obodonliqg'a yuzlandi². Kulonkir sultonning ilgari mehmondin qolg'on oshi bor edi, ani Ko'rqushning oldiga qo'ydi, aydi: «Oz oshg'a imdod yo'q».

Anda Ko'rqush aydi:

Karam na erdi baxillik so'zin deding, ey shoh,
Oz oshni bergucha mundin ziyoda o't-u olov³.

Anda Kulonkir sulton aydi:

«Az karam nest baxili kardan,
Xon nihodan taomi xo'rdan beh⁴.

«Oz oshim, g'avg'osiz boshim», deb yolg'iz inoyat qiling».

Anda Ko'rqush aydi: «Osh egasi bila totlig'».

Kulonkir sulton aydi: «Xo'b bo'lur, oshga deganda quruq kalla yugurur», – deb qo'l uzata berdi. Bir yemog'liq qildikim, tabaq tubiga tushdi⁵. Ko'rqush har qancha taraddud qildi, oshni tabaq tagida topmadi.

¹ Ko'rqushning so'zi Kulonkir sultong'a tong paytidagi ichkilik nash'asidek ta'sir etdi va nasihatlarining xushbo'y hidi jon bahrasiga hujum qildi.

² Ko'rqushning so'zidan Kulonkir sulton vujudining vayronasi obod bo'ldi.

³ Ey shoh, saxiylik to'g'risida so'zlagan eding, nima uchun baxillik qilding?

Oz oshni berganingdan ko'ra, o't-olov berganing yaxshiroq.

⁴ Baxillik qilish karamdan emas, dasturxon yozilgach, taom yemoq yaxshidir.

⁵ Tovoqning (laganning) tagi ko'rindi, tovoqda (laganda) hech narsa qolmadi.

Anda Ko‘rqush aydi: «Kalomi majid tarjimasi tururki, «Yenglar, ichinglar, isrof qilmanglar». Bu nechuk osh yemog‘liqdur?»

Anda Kulonkir sulton aydi: «Bizning sha‘nimizda isrof bo‘lmas. Nechukkim, qiyomatlik hisob-javobini mazmuniga boqib osh yedumki, anda ortuq halol-haromdin hisob olurda, munda oz-oz olib, oxiratda hisobini ko‘b berguncha, munda bir olib, anda bir javob bersam yaxshidur va yana «Quyrug‘i uzun tovushqon, yomon bo‘lur so‘zni bir-birig‘a qo‘shg‘an. Turing, muhim xayrg‘a taammul qilmang»¹, – deb javob berdi.

Alqissa Ko‘rqush o‘rnidan turub, jaddu jadal aylab, Boyo‘g‘li sarmanzilig‘a ravona bo‘lub, qat‘i manozil qilib, muddao devorig‘a boshi² va istido‘ hadafig‘a murod o‘qi tegdi³. Zamondin keyin Boyo‘g‘li Ko‘rqushning kelganidan ogoh bo‘lub, aning oldig‘a chiqib «xayra maqdam birra’si val‘ayn⁴, xush kelibsiz», deb ta‘zim birla ko‘rushub, bir-birining yuzini cho‘qushib Boyo‘g‘li Ko‘rqushni uyasig‘a qo‘ndurdi va oldig‘a mohazar qo‘ydi, Ko‘rqush so‘zlamasdan burun taomg‘a tusha berdi.

Boyo‘g‘li aydi: «Taom yemakda so‘zlab yemak yaxshidur. Monand hayvondek xomush taom yemak ozoda mardum shevasidin ermas»⁵.

Anda Ko‘rqush aydikim: «So‘zlamakdin o‘zga chora yo‘q⁶. Lekin ilgari o‘tgan yaxshilar masalidurkim: «Avval

¹ Turing, muhim yaxshilik ishida o‘ylanib o‘tirmang.

² Muddaosiga yetdi, maqsadiga yetdi.

³ Yalinib-yolvorib so‘rash nishoniga maqsad o‘qi tegdi.

⁴ Qadamlari bosh ustiga, ko‘z ustiga.

⁵ Hayvonga o‘xshab indamasdan ovqat (taom) yemak yaxshi, to‘g‘ri kishilar odatidan emas.

⁶ Jim o‘tirib bo‘lmaydi. So‘zlash kerak.

taom, so'ngra kalom», «Ayron tilab kelsang, chelakingni yashurma», andog' voqif va ogoh bo'lungizki, sizning tolei garduningiz burjida¹ saodat partavlik masturalik sadafidin paydo bo'lgan, Kulonkir sultonga munosib Gunashbonu ismlik nozparvar mahliqo qizingiz bor emish². Yapaloqning bolasi Kulonkir sultonga munosibi ko'rub sovchi bo'lib keldim. Siz bir shirin javob bering. Anglab borib taraddud qilali», – dedi.

Anda Boyo'g'li aydi: «Ori, bolaning bo'yi yetibdur, o'zidin so'rab javob bersam kerak», – deb turub qizin oldig'a kirdi. Aydi: «Ey bolam, Yapaloq bibining bolasi Kulonkir sulton havo xoh bo'lub, sovchi yubormish, na javob berursan?»

Anda Gunashbonu oyim, nachukkim ro'zg'or qizlarining a'lolaridur³, «sukut – alomati rizo», degandek, boshini quyi solib o'lturdi. Boyo'g'li qizingning maylini bilib aydiki: «Bu bolig'a ko'ngli borga o'xshar», – degach, qiz tilga kelib aydi: «Ey bema'ni chol, soqolingdan uyol. Xomush turmoqlik javobi bo'yla bo'lurmu?⁴ Xayr ishig'a mutakallim bo'lg'onining xitobi bo'yla bo'lurmu?⁵...»

Anda Boyo'g'li aydi: «Ey boshing kesulgur, anglagan emasmusan: «O'lturgan qiz o'rnin topar».

¹ Buruj – 1) qadimgi astronomiyada quyoshning yillik harakat doirasidagi o'n ikki nuqtaning har biriga burj deyiladi; 2) qal'aning cho'qqisi.

² Shunday xabardor va ogoh bo'lingizki, sizning osmoningiz burjida baxtingizning ravshan va parlalangan sadafidan paydo bo'lgan, Kulonkir sultonga munosib Gunashbonu ismli noz qilishga o'rgangan oy yuzli qizingiz bor emish.

³ Gunashbonu oyim turmush qizlarining eng yaxshilaridandir.

⁴ Javob bermay indamay turganimni shunday tushundingmi?

⁵ Sovchi bo'lgan kishining yaxshilik ishi haqidagi so'zlari shunday bo'ladimi?

Anda Gunashbonu oyim aydi: «Ertagi savdoning dahsar og'irlig'i bor», «Kechki ekinning xatari bor» va yana aytibdurlarkim: «Ertagi ishni kechgga qo'yg'udek emasdur».

Anda Boyo'g'li bildikim, tadbirning yengi bilan taqdirni yashurub bo'lmas erkan. O'rnidin turub, Ko'rqush oldig'a chiqdi.

Ko'rqush aydi: «Bo'rimusiz, tulki?»

Anda Boyo'g'li aydi: «Bu daf'a boring, daxi bir javob olursiz, ilgari o'tgan yaxshilardin bir masal qolibdur: «Yolg'iz otni changi chiqmas, changi chiqsa ham, dong'i chiqmas va yana: «Ot olsang uying birla kengash», – debdurlar. Men ham qarindosh-urug'umni yig'ib, mashvarat aylab anga yarasha sizg'a javob bersam kerak», – debdi.

Anda Ko'rqush aydi: «Xayr ishig'a hech istixora hojat emas, Nechukkim Xo'ja Hofiz Sheroziy¹ aytibdurlarki:

Dar kor xayr hojati hech istixora nest»².

Anda Boyo'g'li aydi: «Bolamning ixtiyori qo'lidadur».

Anda Ko'rqush aydi: «Andog' bo'lsa, bir chuchuk javob bering, anglab borib javob beray», – dedi.

Anda Boyo'g'li aydi:

*«Dar hama kor mashvarat boyad,
Kori bemashvarat nako'noyad»³.*

¹ Xo'ja Hofiz Sheroziy – fors shoirlaridan bo'lib, 1369-yilda vafot etgan.

² Yaxshi ishni bajarish uchun fol ochib o'tirishning keragi yo'q.

³ Har bir ishda maslahat lozim, maslahatsiz ish yaxshi emas.

Anda Ko‘rqush aydi: «Mashvarat bag‘oyat yaxshidur. Lekin donishlik birla qilmoq kerak¹, borgoh aql-u donishdindur. Xirad sar chashmasidin ko‘r², el izosi anga mashhur³; och yurib kekirgan, og‘zi birla ishini bitirgan, goh bechorliqg‘a iqror, goh o‘zini Tahmatan oluvchi bahodiri jarror⁴; muft topilganda oshar, ichi po‘k, ko‘zi ko‘k nodonlarg‘a Umar iyor, donishmandlar safida bir naqshi devor⁵, elga ma‘lum va mashhur Muhammad Sodiq zargarning o‘g‘li parishon ro‘zg‘orga kengashib, bizni aro yo‘lda qo‘ymang».

Anda Boyo‘g‘li aydi: «Farosat oyog‘i oqsoq, tevadek yegani sho‘ra va yantoq, ilgari o‘tgan so‘zning birini ming qilib so‘zlarga toq, oyog‘idin osilgan so‘tqoq qushga o‘xshash Jalil bo‘qoq oshpazdek bosh ahmoq emasman. Ko‘bga kengash, o‘z bilganingni qil debdurlar».

Alqissa, Ko‘rqush bu navbat farah afzoni eshitib⁶, xursand bo‘lib, Yapaloq bibi manzilig‘a yetdi. Boyo‘g‘lining anchakim, muhim xayrg‘a rag‘bati bor erdi, bayon qildi.

Alqissa, Yapaloqqushning bir Qarg‘a do‘sti bor erdi: Sho‘ranul, qushlar ko‘zig‘a go‘l, o‘z ishig‘a pishiq, haromzodai tarror, o‘g‘ri mishi⁷, harif ayyor solor, davlatmandlar asnofida mumsik beor⁸, har murda

¹ O‘ylashib, aql bilan maslahatlashmoq kerak.

² Aql bulog‘i bilan ko‘rib, podsho saroyi (borgoh)ni aqlli va bilimdonlar bilan to‘ldir.

³ Shunday bo‘lmasa, xalqning ta‘na qilishi turgan gap.

⁴ Ba‘zan o‘zini Tahmatan (Rustamning laqabi) deb biluvchi qo‘rqmas qahramon.

⁵ Bilimdonlar qatorida bir devor naqshi.

⁶ Ko‘rqush shodlik bag‘ishlovchi xush xabarni eshitib...

⁷ Mushuk.

⁸ Boylar orasida beor, baxil.

ustida tayyor, yigirmaning beshini mustahaqq'a berib, o'n beshini qo'ynig'a urgan, tumshug'i shoh Zokirboy kafshfurushning tumshug'iga o'xshar ekan. O'shal diyorda Maliki Shohinki, qushlarning shohlig'i anga mansub erdi va Kulonkir sulton anga dangalnishin pahlavon erdi¹, Sho'ranulni Malik Shohin janobig'a sevinchig'a chopturdi. Manozil va marohil tay qilib; Malik Shohinning borgohig'a kelib, ta'zim va tavozi' birla salom qilib, Yapaloqqushning ruq'asini uzatdi. Malik Shohin noma mazmunini anglab, bir zamon tavaqquf aylab² aydiki: «Seni yubormasa bo'lmasmudi?»

Anda Sho'ranul aydi:

Sarnavishti ahli ma'no chun qalam boshad siyoh³.

Ey podshohi olampanoh, o'zlari ma'ni foydasidin bebahra ekanlar. Sizga surati yomon bo'lsa, ma'noning guli bo'lsa ham, xush kelmas ekan. Andog' bo'lsa, so'fi Qo'chqordek bo'lsa, nodon, haq so'z aning oldida yolg'on, erta-kech qo'lida tasbih, viridi aning harza safih, suratda hech kami yo'q va ma'no bejo ketsa, g'ami yo'q⁴ va goho kampirlardek engashgan, sochbog'i yer supurgan va toqyasini chekkasiga osgan. Olurda hisobi to'qquz, berurda sanog'i o'ttuz; to'g'ri so'zga to'g'onoq, izo va kulfatga yovuqroq⁵, makr va hiylada shaytondin mufsidroq, ko'runmoqg'a yuzsiz, so'zi tuzsiz; yozda

¹ O'sha mamlakatda Malik Shohin degan bo'lib, qushlarning shohlig'i unga tegishli edi («qushlarning podshosi edi» ma'nosida) va Kulonkir sulton uning yuqori darajadagi, hurmatli pahlavoni edi...

² Bir qancha vaqt to'xtab, bir oz jim qolib.

³ Ilm ahlining baxti qalam singari qora.

⁴ Har kun qiladigan ishi bema'nilik, nodonlik, tashqi ko'rinishida kamchiligi yo'q, biror so'zning ma'nosi noto'g'ri ketsa ham g'am chekmaydigan...

⁵ Birovni uyaltirish va kulfatga solishga yaqinroq.

sovuq, qishda issig‘, sharorat peshalikda Homondin¹ shadidroq², kurk tovuqdek suvga pisharg‘a o‘ngroq³, odamizod arosida Sayd Azimxon manzur bo‘lsa, men andin ahmoqroqmu?» – dedi.

Malik Shohin aydi: «Borakolloh, o‘z aybin bilgan marddur»⁴, Malik Shohinning Kordon otlig‘ xazinachisi bor erdi. Anga buyurdikim: «Bizning jonibdin sulton Kulonkir dangalnishining‘a to‘yning asbobini muhayyo qilib ber»⁵.

Alqissa Kordon kamari himmatni g‘aravdek⁶ necha yerdin bog‘ladi. So‘ngra zamon tafakkurga borib aydikim: «Avloroq ulkim, o‘zim borib Boyo‘g‘liga uchrasam, har na tilagan mahring taraddudida bo‘lsam⁷, o‘z qulog‘im birla eshitsam, anga yarasha to‘y taraddudida bo‘lsam⁸. Xarji isrof bo‘lmag‘udek bo‘lsun»⁹, – deb borurg‘a azm qildi¹⁰.

¹ Homon – Fir‘avn vazirining nomi, zolim va baxil odam bo‘lgan.

² Yomonlikni odat qilib olishda Homondan shiddatliroq.

³ Odatda tovuq kurk bo‘lganda tuxum qilishdan qoladi, bunday tovuqlarni kurklikdan qutqarish uchun suvga pishadilar. Kurk tovuq o‘jarroq bo‘ladi, odamlarga yuguradi; yoki kurk tovuqqa tuxum bostiradilar, u jo‘ja ochadi, o‘shanda ham o‘jarligi qolmaydi. O‘jar, badjahl, nodon, sassiq odamlarni shunday kurk tovuqqa o‘xshatiladi, uni ham suvga pishib olishni ma‘qul ko‘radilar.

⁴ Kishi o‘z aybiga iqrar bo‘lsa, u kishi marddir.

⁵ To‘yga kerakli asboblarni tayyorlab ber.

⁶ Qalam uchun ishlatiladigan qamish. Bu qamishning har joy-har joyida bo‘g‘ini bo‘ladi; Kordon saxiylik kamarini qalam qamishdek necha yerdan bog‘ladi; bu o‘rinda Gulxaniy Kordonni g‘oyat saxiy, qo‘li ochiq qilib ko‘rsatadi, shuning uchun «saxiylik kamarini qamishdek necha yerdan bog‘ladi» iborasini ishlatadi.

⁷ Qanday mahr tilasa, shuni berishga harakat qilsam.

⁸ To‘yning harakatida bo‘lsam.

⁹ Sotib olingan narsalar isrof bo‘lmasin.

¹⁰ Borishga bel bog‘ladi.

Kordonning joyidin Boyo'g'lining maskani uzoq erdi, balki muddati safar erdi¹. Safar yarog'ini bekami ko's qilmoq kerak...² Burung'ilar debdurlar: «To'yg'a borsang to'yib bor, to'rqa to'ning kiyib bor», uydin g'amlanib chiqmoq kerak³, nechukkim: «Uydagi so'z bozorg'a rost kelmas». Uyon Boyo'g'lining uyi bo'lsa, sichqon suyagidin boshqa nimarsa bo'lushi zohir va ma'lum emas⁴.

Alqissa, Kordonning o'ziga safar va hazarda hamroz va hama atvori pisandida va harakatlari maqbul, otasidin qolgan Turumtoy tez parvoz⁵, so'z kelganda jilov saqlamay ro'baro' etguvchisi⁶ bor erdi. Bozorg'a chiqtilar. Erta kun kech bo'ldi, oftob peshin joyig'a yetdi. Anda Turumtoy aydi: «Ey to'ram, sizning kirdikoringizni odamizod orasida Xolboqi misgarga o'xshaturman».

Kordon aydi: «Ey ahmoq, bu nima deganing?»

Turumtoy aydi: «Andoq eshitganim borki, odamizod farzandidin Xolboqi misgar degan bir ko'knori bor erdi, namozshom vaqtida birovning mehmonxonasig'a taom ustida hozir kelibdur. Mardumlar sufrani qurshab o'ltirur

¹ Uzoq safar edi.

² Safarga kerak bo'ladigan narsalar bekami ko'st bo'lishi kerak.

³ Uydan hamma narsani g'amlab chiqmoq kerak.

⁴ U yog'i Boyo'g'lining uyi bo'lgandan keyin, uning uyida sichqon suyagidan boshqa narsa bo'lishi ravshan va ma'lum emas. Ma'lumki, boyo'g'li kechasi uxlamaydi, xunuk tovush bilan sayraydi. Sichqon, kalamush, yumronqoziq kabi hayvonlar oydin kechalarda izg'ib qoladilar, mana shunday vaqtda boyo'g'li (boy-qush) ularni ovlaydi va o'z uyasiga olib borib yeydi.

⁵ Turumtoy tez uchar.

⁶ So'z navbati kelganda tortinmasdan qarshisida o'tirganga aytaveradigan.

erdilar¹, shul asnoda azon ovozi keldi. Kishilar aydilar: «Avval namoz o‘qub, so‘ngra taom tanovul qiladi². Har kim namoz o‘qimasa, taom yemasun», – dedilar. Xolboqi misgar namoz uchun yer o‘pgani yo‘q erdi³. O‘rnidan turub, tahorat qilib, namoz o‘qub, so‘ngra nafsini malomat qilib, darjang bo‘lub⁴, aytur erdikim: «Ey tosh kemurgur nafs, mening ko‘knori holimg‘a boqmay, qo‘l-oyog‘imga sovuq suvni sazovor etib, rangimni kahrabodin⁵ o‘tkarib, oxir meni namozxon aylading!» Siz anga o‘xshabsiz. Siz o‘z nafsingizni bitkoring yo sulton amrini. «Ikki suyaklik bir ko‘ngulga sig‘mas» – debdurlar va yana yaxshilar debdurki: «Ikki kema tutgan qoldi g‘arqob ichinda, chiqmas ul dengizdin bir kema tutmaguncha».

Anda Kordon aydi: «Ey beadab shum, xo‘jayinga nasihat qilg‘uvdek bo‘ldingmu? Qading‘i yaxshilar aning uchun debdurlarki» «Yetim o‘g‘ul saqlasang, og‘zi-burning qon etar, yetim qo‘zi saqlasang, og‘zi-burning moy etar». Va yana aytibdurlarki: «Ema bilgan qo‘zilar ikki onani emar, ema bilmas qo‘zilar o‘z onasini emolmas». Kamina o‘z nafsimni ham xushnud qilurman va ham sulton amrini. Sen xo‘jayinga tanbih berguvdek bo‘ldingmu?»

Anda Turumtoy aydi: «Taqsir afandim, xato qildim, og‘iz oshga yetganda burni qonagan men bo‘ldim. Eshitganingiz yo‘qmu ilgari o‘tganlardin masal qolibdurkim: «Arg‘umoq ot bo‘lmas ozg‘an so‘ng, xo‘jasi qulig‘a

¹ Odamlar dasturxon atrofida o‘tirgan edilar...

² Avval namoz o‘qib, keyin ovqat yeylik.

³ Xolboqi misgar namoz o‘qimas edi.

⁴ Nafsini yomonlab, tajang bo‘lib...

⁵ Rangimni sarig‘dan ham o‘tkazib...

boqmas yozg'on so'ng». Lekin har qancha qulning xatosi ham bo'lsa, podshohning andin ortiqroq afvu atosi bo'lur. Xurshid olamtob zarraparvarliq oyinini qo'ldan bermas¹; bandalikning bo'stoni berangmu bo'lur², oftobning zarrasidin or va nangi bo'lurmu?»³

Alg'araz Turumtoy aydiki: «Ey xojam, men Yodgor po'stindo'zdin ham o'tkarib so'zlabman o'xshar»⁴.

Anda Kordon aydi: «Bu so'zlarga Yodgor po'stindo'zning nima daxli bor turur?»⁵ Muning tafsilini bayon qil!»

Anda Turumtoy aydi: «Odamizod orasida Yodgor bulotqi, degan bir odam bor erdi. Goho o'zini o'tkur so'fi ot qo'yub va goho sohibi donishmandi ro'zg'or⁶ olib der erdikim: «O'n yoshimda hazrat Nuhning ob azobda qilg'on kemalarini yasarda yog'och tutushib erdim»⁷. Va aytur erdikim: «O'n besh yoshimda hazrat Ibrohimni Namrud alayhilla'na manjiniqqa solib o'tg'a

¹ Dunyoni yorituvchi quyosh eng mayda jonivorlarni tarbiyalash odatini qo'ldan bermaydi.

² Qulluq qilishning gulzori rangsiz bo'ladimi? Kishining o'z aybini bilib uzr etishi xilma-xil gullarga to'lgan gulzorlarga o'xshaydi.

³ Oftobning nurida or va nomus bo'ladimi? Uzr etgan kishi oftobning nuriga o'xshaydi, u or va nomusli bo'lgani uchun, uzr etadi.

⁴ Men Yodgor po'stindo'zdan ham o'tkazib so'zlaganga o'xshayman.

⁵ Nima daxli bordir?

⁶ Turmush bilimlarining egasi.

⁷ Nuh zamonasida katta suv toshqini bo'lib, butun dunyoni suv bosadi. Nuh kema yasaydi. Mana shu voqea esga olinadi. Yodgor Bulotqi «Nuhning kemasiga yog'och keltirib berdim», deb yolg'on so'zlaydi, chunki Nuh payg'ambar necha asrlar ilgari o'tgan, uni Yodgor bulotqi ko'rgan ham emas.

otarda bir poyasini tutushqon men erdim»¹. Va goho der erdikim: «Yigirma besh yoshimda Xo'ja Ahmad Yassaviyning marqadlarini² qilurda loy tashib, xisht bergan men erdim»³. Ul vaqtda o'lturgan jo'ralari aytur erdikim: «Ey Yodgor aka, rost so'zlagil», desalar, «Muhammadquli Bahodirdin bo'lakni bilsam, xudo ursun, der erdi. Men xabardor bo'lsam, andin ham o'tkarib so'zlabman o'xshar». Va yana aydi: «Ey to'ram, bu so'zga ham quloq solgilki, Yodgorning po'stin tikkanini ko'rsangiz, chokidan barmoq o'tar, xaridor ushlab ko'rib der ediki: «Bu qandog' tikish?» Ul javob berdikim: «Musht o'tmasa, yaxshi tikish», – der erdi... Vah yana men xabardor bo'lsam, andin ham o'tkarib so'zlabman o'xshar. Andog' bo'lsa ham, o'z qullari afv qilg'uvdekdur», – deb bo'yun sundi⁴.

Kordon aydi: «Sungan bo'yunni qilich kesmas», – debdurlar, gunohingni o'tdim. Sening holingga mulohiza qilsam⁵, kam safarlikdin bu so'zlarni aytding, safarda ko'b tajriba hosil bo'lur, magar sen «Kalila va Dimna»din bexabar o'xsharsanki, Bozanda va Navozanda qissalarini senga bayon aylay».

Turumtoy aydi: «Og'zingdan o'rgulay, to'ram, bayon qiling!»

¹ Bobil mamlakatining podshosi Namrud Ibrohim payg'ambar-ni manjiniq (tosh solib otadigan qurol)qa solib o't (olov)ga otadi. Go'yo Yodgor bulotqi Ibrohim payg'ambarga yordam bergan emish.

² Xo'ja Ahmad Yassaviy – XI asrda o'tgan diniy-mistik adabiyotning vakili.

³ Yigirma besh yoshida Xo'ja Ahmad Yassaviyning qabrinni qurishda loy tashib, g'isht terib turgan emish, Yodgor bulotqi bunda ham yolg'on so'zlaydi.

⁴ Bo'ynini egdi.

⁵ Sening holingni o'ylab ko'rsam.

Kordon aydi: «Ilgari ayyomda ikki kabutar bor erdi, birini Bozanda, birini Navozanda der edilar va ikkovi kecha-kunduz bir oshyonda damsoz va bir koshonada hamroz erdilar. Bir kuni Navozanda Bozandaning yuziga boqdi, osori malolat anduh peshonasidan mutolaa qildi¹. Aydi: «Ey ko‘zimning nuri va ey mahzun ko‘nglimning sururi, zamiring ko‘zgusi xira, yuzing shioi tiyra ko‘rinur, ayyom nofarjomdin nelar ko‘rdung va nelar tegdi?»²

Anda Bozanda aydi: Burung‘ilar so‘zidurki: «Arzon kira³ shahardin ovara qilur». Hech zod va rohila menda yo‘q⁴. Safar qilmoq dag‘dag‘asi boshimg‘a tushubdur⁵. Jon to‘tisi tan qafasidin parvoz qilur»⁶.

Navozanda aydikim: «Hayhot, bu xom tarvuzni qo‘ltug‘ingga olmaki, bu xayoli fosiddur, dunyo arusidek orazing qizartib, ko‘ngil ichida chekkanni chiqargil...⁷ Ey yori aziz, safar qilmoq ikki holatdin tashqari emas: biri vatanda avqoti kechmasdin va yana biri – izo va ihonatdin safar ixtiyor qilurlar»⁸.

¹ Bir kuni Bozanda Navozandaning yuziga boqdi, uning peshonasidan g‘am-qayg‘u bilan siqilganini sezib qoldi.

² Ey ko‘zimning nuri va ey qayg‘uli ko‘nglimning shodligi, diling oynasi xira, yuzing shu‘lasi qorong‘u ko‘rinadi, baxtsiz zamondan nimalar ko‘rding va senga nimalar ta‘sir qildi?

³ Kira – biror og‘ir yukni arava yoki ot-eshakda olib borilsa, shunga to‘lanadigan haq.

⁴ Mening na avlodim va na ot-ulovim bor.

⁵ Safar qilish tashvishi boshimga tushibdi.

⁶ Bu iborada jon – to‘tiga, tan esa qafasga o‘xshatiladi, ya‘ni tan qafasida tutqun bo‘lib yotgan jon – to‘ti qafasdan chiqib uchib ketishni istaydi.

⁷ Safar qilish haqidagi fikring xomdir, bu buzuq xayoldir; dunyoning go‘zalligiga aldanib, qizarib qolmagin, ko‘nglingdagi fikrlarni bayon qil.

⁸ Ikki holdagina safar qilish mumkin: biri yashab turgan vatanida

Bozanda aydi: «Qadimgi yaxshilardin bir soʻz qolibdur:

*Har kimki safar qilsa, pisandida boʻlur,
Xurshid kabi ziyoi har diyda boʻlur,
Olamda nimarsa yoʻq suvdin totligʻ,
Bir yerda maqom etsa agar, ganda boʻlur¹,*

Osmonki, hamisha safarda – shams va qamar va savobit va sayyorasi safardadur². Yerki, hamisha sohibi sabr va sukundur, poymoli har ahli dundur³. Gardun bila koʻkgʻa boq va fikr et⁴. Koʻk surati birla yer nechukdur⁵. Bu ikki olami bolo va asfalning orasida koʻb farq sodir boʻlur⁶, Daraxt boʻston ichra tahammul qilmasa edi, jafoyi arra va bolta izosini koʻrmas erdi»⁷.

qiyinchilik tufayli kun kechira olmaslikdan; va yana biri odamlarning nohaq masxara qilishlaridan, kamsitishlaridan safar qilishni istab qoladi.

¹ Har kimki safar qilsa, maʼqul ish qilgan boʻladi. Safar qiladigan kishining koʻzi nurli boʻladi.

Olamda suvdan shirin narsa yoʻq.

Lekin u bir yerda turib qolsa, sasib qoladi.

² Osmon hamma vaqt yurib turadi, shuning uchun ham undagi quyosh va oy, turgʻun va sayyora yulduzlar yaltirovchi, nur sochuvchidir.

³ Yer esa hamisha sabr egasi va harakatsizdir, shuning tufayli har bir razil uni toptaydi, oyoq osti qiladi.

⁴ Taqdir bilan osmonga boq va oʻylab koʻr! Osmon koʻrinishi qandayu, yerning koʻrinishi qanday?

⁵ Bu oʻrinda Gulxaniy yer harakatlanmaydi, osmon esa uning atrofida aylanadi, degan notoʻgʻri diniy qarashga asoslangan.

⁶ Baland olam bilan yer orasida koʻp farq koʻzga tashlanadi.

⁷ Daraxt boʻston ichida sabr-toqat qilmasa edi, arraning jafosini va boltaning azobini koʻrmas edi.

Navozanda aydi: «Daraxtni oʻzga joyga oʻrnatsalar koʻkarmas».

Anda Bozanda aydi: «Badaxshonda laʼl maʼdaniydur va Yaman aqiqning konidur... Aqiq Yamandadur va laʼl Badaxshonda, har ikkisi to safar ranjini chekmaguncha, laʼl va aqiq naqshdin va rang tarovatidin¹ qolibdur, derlar».

Anda Navozanda aydikim: «Safarga koʻb haris boʻlmaki, anda bir nuqta ziyoda boʻlsa, saqar boʻlur². Safarda rafiq kerak... Yaxshi rafiq birla yursang, saodat toparsan va yamon rafiq birla shaqovat. Dalilidur: nechukkim Sangpoʻsht birla Chayon hamroh boʻlgʻondek».

Anda Bozanda aydi: «Qandogʻ erdi, soʻzlagil».

Navozanda aydi: «Andogʻ eshitganim borki, Sangpoʻsht Iroqdin Hijozga borur erdi. Yoʻl uzasida nochor bir Chayonga yoʻldosh boʻldi. Ikkisi zaruratdin hamroh boʻldilar. Ammo Sangpoʻsht bagʻoyat farosatlik erdi. To bahaddiki, koʻb safarlarda yaxshi va yamon birla yurub, koʻb tajribalar hosil qilgan erdi³. Ammo

¹ Aqiq Yamandan va laʼl Badaxshondan chiqadi, har ikkovi safar mashaqqatini chekmasa, («boshqa mamlakatlarga borib yetmasa» maʼnosida) laʼl va aqiq goʻzal va toza rangli boʻlolmaydi, deyilar.

² «Safar» soʻziga koʻp berilmagin, chunki bu soʻzga yana bir nuqta qoʻshilsa «saqar», yaʼni «doʻzax» soʻzi hosil boʻladi. Arab yozuvida «safar» soʻzi «arabcha harf» tarzida yoziladi. «f» (arabcha harf) harfiga bir nuqta orttirilsa, u «arabcha harf» – «q»ga aylanib, hosil boʻlgansoʻz endi arabcha soʻz («saqar») deb oʻqiladi. Bu soʻz esa oʻzbek tilida «doʻzax» maʼnosini bildiradi. Gulxaniy bu oʻrinda ana shu xil soʻz oʻyinidan foydalanib, «Safarga koʻp ishqiboz boʻlmaginki, biror ortiqcha ish qilib qoʻysang, safarda doʻzax azobini tortasan», degan maʼnoni ifodalaydi.

³ Koʻp tajribalar orttirgan edi.

Chayonga inon ixtiyorini berib, bodiyalar qat' edub va marohil tay qilib yurur erdi. O'shal asnoda nogoh bir nahri azimg'a duchor bo'ldilar. Andin o'tar ilojini topmadilar. Tafakkur yag'ochi ko'prik bo'lurg'a ojiz va tadbir qamishi sol bo'lurga nojoizdur¹. Oxirul'amr, Sangpo'sht... murod hadafig'a makrun bo'lub², shinovarlik birla muddao istid'osining sohilig'a o'zini oldi³, g'oz va o'rdakdek silkunub turdi. Nogoh orqasig'a boqdi, ko'rdiki, yo'ldoshi yo'lda horg'on... nayzasini kiftig'a tik ushlab, yuqori-quyi yuribdur⁴.

Sangpo'sht aydikim: «Ey burodar, mavjub nedurkim, buyon o'tmaysiz?»⁵

Chayon aydi: «Ko'z yoshicha suv bo'lsa, bizga ma'zur tuting»⁶.

Sangpo'sht ko'nglida aydikim: «Yo'ldosh bo'lmoq sharti emaski, oz hodisa birla hamrohlik rasmini bartaraf qilsam, uncha xo'b emas⁷. Avlo uldurkim, o'tkarib

¹ «O'ylash bilan ko'prik qilib bo'lmaydi, har qanday chora bilan qamishdan qayiq yasab bo'lmaydi» ma'nosida.

² Nihoyat, Toshbaqa murod nuqtasiga yaqin bo'lib (murod-maq-sadiga yetib), («o'z istagi tomon intilib» ma'nosida).

³ «Suzuvchilik bilan muddaosi bo'lgan qirg'oqqa chiqib oldi» ma'nosida.

⁴ Chayon... nayzasini tik ushlab («dumini gajak qilib» ma'nosida) yuqori-past yurur edi.

⁵ Ey birodar, bu yoqqa o'tmasligingizning sababi nimadir?

⁶ Chayon namli joylarda yashamaydi, u quruq joylarda, qoq paxsalarning orasida yashaydi, shuning uchun u «Ko'z yoshicha suv bo'lsa, bizga ma'zur tutasiz» deydi, ya'ni bu daryo-ku, ko'z yoshicha suv bo'lsa, bizni kechirasiz», deb o'zining daryodan o'tolmasligini bayon qildi.

⁷ Ozigina hodisa (qiyinchilik) bilan hamrohlik odatidan voz kechsam, buy yo'ldoshlikning sharti emas, uncha yaxshi bo'lmaydi.

qo'ysam¹. Qadimgi yaxshilar masalidurkim: «Yaxshiliq qil – suvg'a sol, suv bilmasa, boliq bilur, boliq bilmasa, xoliq bilur»,

Alqissa, Sangpo'sht cho'lg'ochini qo'lig'a olib, oz harakat birla o'zini sohilg'a oldi, aydi: «Ey burodar, seni daryodin o'tkargali o'g'radim². Mening ustimg'a min, bejo harakat qilmaki, o'z joningga jabr qilursan»³.

Anda Chayon aydi: «Har kim o'z maslahatini o'zi bilur»⁴, – deb Sangpo'shtning orqasig'a mindi. Daryoga tushub oqdilar. Zamondin so'ng Chayon tebrana berdi. Sangpo'sht aydi: «Bu bejo harakatdin muddaong nimadur?»⁵. Chayon aydi: «Bugun maydoningni vasi' topdim⁶. Burung'i yaxshilar: «Eshak o'yuni qirq yilda», – debdurlar. Bugun po'lod nayzamni yakjirma qalqoningg'a⁷ ozmoyish qilay derman»⁸.

¹ Yaxshirog'i shuki, o'tkazib qo'yay.

² Ey birodar, seni daryodan o'tkazib qo'yish uchun yo'qlab keldim.

³ Mening ustimga min, noo'rin harakat qilma, aks holda o'z jonnigga jabr qilasan.

⁴ Men maslahatga muhtoj emasman, menga maslahat berma.

⁵ Bu o'rinsiz harakatdan maqsading nima?

⁶ Maydoning keng ekan. Maydondan maqsad toshbaqaning ust kosasi, «vosi'» – «keng», demakdir; Toshbaqaning ust kosasini Chayon keng maydon deb ataydi.

⁷ Qalqon – qattiq ma'dan (metall)dan ishlangan qilich, nayza va o'qni o'tkazmaydigan urush asbobi, bu qurol to'garak shaklida bo'ladi. Chayon esa Toshbaqaning ustidagi kosasini qalqon deb ataydi. Bu qalqon ham Toshbaqaning boshqa a'zolarini turli falokatdan saqlaydi.

⁸ Bugun po'lat nayzamni gavdang ustidagi qalqoningga urib, bir sinab ko'rsam deyman.

Sangpo'sht aydi: «G'olibo uldurki:

O'z do'sti dilin resh aylag'ay jahldin,
Har kimki o'z mushtin urar devorg'a¹.

Sening bu xor sifat nayzayi bemajoling mening bu yakjirma qalqonimga nima kor qilsun?»²

Anda chayon aydi: «Bilganing yo'qmukim, aqrabning muddaosi nish urmoqdur xoh do'st ko'ksinadur va xoh dushman orqasina»³.

*Har kimki, odati nechuk bo'lg'ay,
Beirodat zuhur etar andin,
Toshdin nesh ayori yo'q aqrab,
Garchi mundoq demak ajab sendin⁴.*

Sangpo'sht aydi: «Yaxshilardin bir masal qolibdurkim: «Inonmagil do'stungga, somon tiqar po'stungga», «Oshnangdin top» degandek, do'stum, suv uzra xasdek yurmoq tokay?»⁵ Bu bahri amiq javohirlarin tamosho qilmoq kerak», deb g'avvoslardek bir g'o'ta urdikim, ul javohir termoqda va Chayon jon bermoqda qoldi⁶. Bu

¹ Har kim jahl va nodonlik bilan o'z do'stining dilini yara qilsa, u o'z mushtini devorga urgani bo'ladi.

² Sening bu tikonga o'xshagan kuchsiz nayzang mening jasadimdagi (qalqonimga) qanday ta'sir qilsin?

³ Bilmaysanmi, Chayonning maqsadi xoh do'stning ko'ksiga, xoh dushmanning orqasiga nayza sanchishdir.

⁴ Har kimning odati qanday bo'lsa, beixtiyor shu odatni qilaveradi. Sening gaping ajablanurli bo'lsa ham, Chayon chaqishga kelganda toshni ham ayamaydi.

⁵ Do'stim, tokaygacha suv yuzida xasdek yuramiz?

⁶ Chuqur daryoning qimmatbaho toshlarini tomosha qilmoq kerak, deb suv tagiga sho'ng'uvchilardek bir sho'ng'idiki, u (Toshbaqa) qimmatli toshlar tera boshladi, Chayon esa jon berdi.

masalni aning uchun keltirubdurkim: «Aslning xatosi bo'lmas, nojinsning oshnosi bo'lmas», «Bo'ynida illati borning oyog'i qaltiraydi». Bu so'zning nihoyati uzoqdur, lekin maqsud qo'ldin ketar. So'z maqsudig'a kelduk¹.

Alqissa, Kordon birla Turumtoy safar anjomini muhayyo qilib jo'nay berdilar². Qat'iy manozil va marohil tay qilib, Qubod shahristonig'a yetdilar. Boyo'g'li oshiyonig'a kelib qo'ndilar. Boyo'g'li bularning kelganidin ogoh bo'lub, oldilarig'a chiqib: «Xayri maqdam, xush kelibsizlar!» – deb gardi rohlarini qoqib, mehmonxonag'a chirog'lar yoqib, paloslar solib, alarni qo'ndurub, uchoqg'a o'tun qalay boshladi. Ul chog'da havo e'tidoli o'tib, qish zamhariri yovuq edi³. Sovuq kasratidin har chand «puf-puf qildi, yonmadi...⁴ Boyo'g'li aydi: «Ko'ring, qarilig'imning boshi, esim yo'qidin o'tni yoqolmadim»⁵.

Anda Kordon aydi: «Eshitganim borki: «Shayxning hunari bo'lmasa, xonaqoh tang» va yana yaxshilardin bir masal qolibdurki: «Qalovin topsa, qor yonar, qalovin topmasa, qoqshol o'tun ham yonmas». O't yoqarni bilmaysiz, bizga qandog' muomala qilursiz?»

Boyo'g'li aydi: «Tojikning bir masali borki: «Yoreki ahlast, kori o' sahlast»⁶.

¹ So'zni eshitib o'tiraversak, maqsadga yetib bo'lmaydi, so'zning maqsadiga yetdik.

² Safar uchun kerakli narsalarni tayyorlab jo'nay berdilar.

³ Bu vaqtda havoning o'rta darajaligi o'tib, qattiq qish yaqinlasha boshlagan edi.

⁴ Sovuqning kuchliligidan har qancha «puf-puf» qilsa ham yonmadi.

⁵ Ko'ring, qarilik boshlanib qoldi, esimning yo'qligidan olov yoqolmayman.

⁶ Do'stlar ahil bo'lsa, ish oson bo'ladi.

Andin so'ng Boyo'g'li bazm asbobini tuzub, rud, ud daf, nay, barbat, qonun; navozanda, sozanda jam aylab mehmondorlik rasmini barpo tutdi¹. Mug'anniylar sozlarining qulog'iga go'shmol uchun qo'l solib, to'berdilar².

Bir-ikov naqora orqasig'a, darra birla kohil namozn urgan raisdek ura berdilar va o'tg'a daf orqasini o'g'rining orqasini toblagandek, toblay berdilar³. Alqissa nag'ma navosini falakka yetkura boshladilar⁴. Kordon Boyo'g'liga boqib aydi: «Sizning bila bir parda ichida navo qilali va beparda so'zlashmayluk»⁵, – dedi.

Boyqush aydi: «Rost aytursiz, yaxshilar so'zidurkim «So'zni aytg'il uqqang'a, jonni jong'a suqqang'a aytub so'zni netarsan, onadin yamon tuqqang'a» Mazalik so'zga har qancha quloq solsa bo'lur, andog aytibdurlarki:

*«Agar so'z jona paydo qilmasa so'z,
Ani so'z demagil, ey majlis afro'z»⁶.*

¹ Undan so'ng Boyo'g'li bazm tayyorgarligini ko'rib, cholg' asboblari: rud, ud, daf, nay, barbat, qonunlarni, ashulachi va cholg'uchilarni to'plab, mehmondorchilik odatini bajo keltirdi.

² Musiqachilar cholg'ularining qulog'ini burab sozladilar.

³ Bir-ikki kishi nog'oraning orqasiga namozga beparvo bo'lganlarni darra bilan urgan raisdek, ura berdilar, o'g'rining orqasini qizdirgandek chirmandaning orqasini o'tda qizdira berdilar.

⁴ Sozandalar kuy sado (ovozi)sini osmonga yetkiza boshladilar.

⁵ «Siz bilan bir masala to'g'risida suhbatlashaylik, lekin gaplari miz ma'noli bo'lsin, bema'ni gaplarni qo'yaylik» ma'nosida.

⁶ Ey majlisni qizituvchi, agar so'z jonga ta'sir qilmasa, kuy dirmasa uni so'z demagil.

Kordon aydi: «Biz kamina Malik Shohinning halqa bago'shlaridin bo'lurmiz. Bizga andog' bilindikim, Gunashbonu oyimmi Yapaloq bibi bolasi Kulonkir sultong'a beribsiz, deb eshitdik. Har na tilagan qalinni o'z qulog'im birla anglag'oli keldim, toinki xarji isrof bo'lmag'udek bo'lmasin, emdi na buyurursiz», – dedi.

Boyo'g'li aydi: «Ilgari o'tgan yaxshilar masalidurkim: «Qo'ynidin to'kulsa qo'njig'a», – debdurlar. O'z qarindoshlarimdin kishi chiqar. Yapaloq bolasi kuyovga hojat emas... Ko'pak bolasig'a ne deb berayin».

Anda Kordon aydi: «Er tilagan yerda aziz» va yana aytibdurlarki: «Qizni oshiqig'a ber»...

Boyo'g'li aydi: «Oltunning bitgan yerda qadri bor»¹ va «Changal o'z joyida kun ko'rar»...

Kordon aydi: «Sen ilgari o'tgan odamlarning kirdorin qilmassan... Holo sen hozirni ko'rgil. Masaldurki: «Bugungi naqd o'pka ertagi quyruqdin yaxshidur». Holo sen Yapaloq bibini ko'pakdek deding, qadimgi yaxshilardin bir masal borki: «Egasini siylagan itiga so'ngak tashlar». Sen andog' dedingkim: «Qizim, senga ayturman, kelinim, sen eshit», qilding. Sening bu so'zing Ashur yiriq qassobga o'xshar, yo'ldin bir oyna topib, o'zining nomuborak yuzini ko'rub, oynani yerga urub, anga necha ayblarni qo'yub der erdikim: «Yaxshi mato bo'lsa, yo'l uzasida turmas edi», – deb va aytur erdikim: «Na xorlik senga zishtlikdindur va zishtlik badsirishtlikdindur². Agar sening xirading diydasi xira va

¹ «Oltin qayerda topilgan bo'lsa, o'sha yerda ko'proq qadrlanadi, bahosi o'sha yerda oshiqroq yuradi» ma'nosida.

² Xorlik sening yomonligingdan emas, yomonlik esa yomon odatdan emas.

zamiring aynasi tiyra bo'lmasa erdi, avval o'z aybingga boqib, o'zgalar aybini yashursang xo'b erdi»¹.

Boyo'g'li aydi: «Menga nasihat o'rgatgali keldingmu? Sening nasihatining qulog'imdin yeldek o'tar, seldek chiqar».

Kordon aydi: «Nasihat qulog'ingda yeldek turmas o'xshar...»

Boyo'g'li aydi: «Yomonning kuchi yapaloqqa yetar», degandek anglag'oning yo'qmukim, «Anglamay so'zlagan og'rimay o'lar, chaynamay yeganlar kavshamay ketarlar».

Bu so'zni eshitgan zamon Kordon xazinachining g'azab o'ti ishtig'ollanib, vujudi nayistonig'a o't tushib, tutuni gardung'a xirom bog'ladi². Bahaddiki, xijolat teri to'fon, balki ajuz ayyomining qor va yomg'irining chorasiga hayron erdi³. Aydikim: «Ey abushqa, quyosh jamoli jilvasidin mahrum, voy tuyurlar sinfidin marjum... Yaxshilardin bir masal qolibdurki: «Yaxshilar topib so'zlar, yomonlar qopib so'zlar»⁴... Men seni Boyo'g'li deb eshitib erdim, eshitganim ko'rgandek emas ekan. Men mehmon bo'lsam, qilgan peshomading shuldurmu?»⁵

¹ Agar sening aqling ko'zi xira va diling oynasi qorong'u bo'lmasa edi, avval o'z aybingni ko'rarding, so'ngra o'zgalar aybini yashirarding.

² ...g'azab o'ti alanganib, vujudi qamishzorga o't tushib, tutuni osmonga ko'tarildi.

³ Shu darajaga borib yetdiki, xijolat teri bo'lgan to'fon ham, eng sovuq kunlarning qor va yomg'iri ham chora topolmas, qalbidagi o'tni o'chira olmasdi.

⁴ Ey quyoshning go'zal nuridan mahrum bo'lgan va ey qushlar orasidan quvilgan chol, yaxshilardin bir masal qolubdirki, «Yaxshilar topib so'zlar, yomonlar qopib so'zlar».

⁵ Men mehmon bo'lsam, hurmat qilib oldimga qo'yganing shumini?

Boyqush aydi: «Mendin o‘tdi, ma‘zur tuting: «It qilg‘onni itorchi qilmas», – debdurlar... Men xabardor o‘ldimkim, Tevadin ham o‘tkarib so‘zlabman o‘xshar¹.

Kordon aydi: «So‘zla!»

Boyo‘g‘li aydi: «Bir tulki yo‘lda ketib borur erdi. Zimiston erdi. Qor va yomg‘ur behad yog‘ub, ko‘chalar loy erdi. Anda bir Teva loyg‘a yiqilib, ag‘nab, sho‘ng‘ib, har tora mo‘yida botqoq loy yopushub erdi. Ul Teva sorbong‘a xobi xargo‘sh berib, bir sho‘razor jaziraga qochib borur erdi², ul Tulkiga duch keldi. Tulki salomlashib, Tevadin hol so‘rab aydi: «Ey birodari buzrugvor, hormasunlar, qaydin kelurlar?»

Teva aydi: «Hammomdin kelurman».

Tulki aydi: «Borakallo, rost aytursiz, hamma boshdin-ayog‘ingiz taru-toza va pokiza. Buni ayoqlaringizdin mulohaza qildimki, garmoba suvini boshing va oyog‘ingga ishlatibsan, magar hammomchi o‘lgan ekanmu va hammomni xoli ko‘rdingmu?» Yana Muhammad Xoliqboyning bir Safarboy degan ahmoq bog‘boni bor erdi. Safarboy toza, xush ta‘m o‘ruklarning shoxini kesib tashlab, aning o‘rnig‘a achchig‘ danak o‘ruk shoxini payvand qilur erdi va yana o‘sgan nihollarning xo‘l shoxini kesib, quruq shoxig‘a payvand solur erdi. Bu aql va farosati birla o‘zini hamma bog‘bonlardin dono olur erdi...»

Alqissa Kordon aydi: «Ish bitguvchi maslahatni qil».

Boyo‘g‘li aydi: «Mening ham urug‘larim bor, alar birla maslahat qilib javob berurman».

¹ Tuyadan ham bema‘ni so‘zlaganga o‘xshayman.

² U tuya tuyakashni chalg‘itib, bir sho‘razor orolga qochib borayotgan edi.

Kordon aydi: «Xo‘b, lekin Xo‘qanddagi ikki Faj va Kaj¹ betamizdek qarindoshing birla maslahat qilib, bizni oro yo‘lda qo‘ymag‘il».

Boyo‘g‘li aydi: «Ul ikki Faj va Kaj kimdur? Bayon qil!»

Kordon aydi:

*O‘zin goh mullo olur, goh taqi,
Niyozcha og‘aliq xush ahmaqi².*

*Hama ishg‘a yolg‘on so‘zi dastgir,
So‘zin sarf etib, qornin aylardi sir³.*

*Olur goh mullo o‘zin, goh amin,
Vale bilmagay suhbatl xonabin⁴.*

*Birov oldig‘a kirsal, der erdi: «Hoy,
Chilim sol, buyurtir palov, Mallaboy».*

*Bobojon Ashur cho‘loq-u Ali biri,
Ho‘qand mulkida ahmaqi nodiri⁵.*

¹ Faj – xom, nodon degan ma‘noni, Kaj esa qing‘ir, teskari degan ma‘noni anglatadi.

² Niyozcha og‘aliq tuzukkina ahmoq bir odam bo‘lib, u o‘zini goh mulla, goh dindor qilib ko‘rsatadi.

³ Hamma ishda unga yolg‘onchilik yordam beradi.
Yolg‘on so‘zlari bilan o‘z aybini yashiradi.

⁴ O‘zini goh mulla, goh amin deb ko‘rsatadi,
Ammo uyida o‘tirib suhbat qilishni also bilmaydi.

⁵ Qo‘qon mulkida cho‘loq Bobojon Ashur Ali ahmoqlikda kam topiladiganlardan biridir.

*O'zi ko'r, ravshan yururdi ajab¹
Kecha-kunduzi justjo 'yi talab²...*

*Bular birla har maslahat kaj edi,
Bu ikkisi shahr ichra ko'b faj edi³.*

Anda Boyo'g'li aydi: «Siz aytgan Muhammad Amin Xo'ja mufti kotibdurki, mudom har ishda o'zidin bemaza va befahm va beidrok odamga maslahat qilur erdi. Xoh forsiy, xoh arabiy, har kitobki bitsa, sahv va xato va g'alatdin xoli emas erdi⁴, bovujudi bu hama noqisligi birla o'zini hamadin mullo va donishmandi ro'zgor ko'rar erdi⁵.

Anda Kordon aydi: «Muhammad Amin Xo'ja muftining sifatin bayon qil».

Boyo'g'li aydi:

*Edi ismi Muhammad Xo'ja mufti aning,
Xati xush, bayon aylayin men aning.*

*Erur asli, nasli qizilbosh, saqat,
Bitardi kitob barchasini g'alat⁶.*

¹ Ajoyibki, Bobojon Ashur Ali o'zi ko'r bo'lsa ham, ko'zi ochiqdek yurardi.

² Kech-kunduz ovqat talab qilib qidirgani-qidirgan.

³ Bu ikkala kishining har qanday maslahati noto'g'ri, teskari chiqadi, bu ikki shaxs shahardagi eng nodon xom kishilar edi.

⁴ Xoh forscha, xoh arabcha kitobni, albatta, xato va yanglishlar bilan yozardi.

⁵ Shunday kamchiliklari bo'lsa-da, o'zini hammadan mulla va zamonning bilimdoni deb bilardi.

⁶ O'zining asli, nasli eronli bo'lib, mayib kishi edi: har qanday kitobni xato yozardi.

*Kichik oftobani davot deb olib,
Ajab yaxshi deb kissasiga solib¹.*

*Etib kibr-u manlik sharobini no'sh,
Qalamdoni sanduqchai dukfurush².*

Anda Boyo'g'li aydi: «Peshqadam kor ozmo qarindoshlarim bor. Alar birla maslahat qilurman».

Anda Kordon aydi: «Go'rga, qarindoshlaringiz bo'lsa, oq xaltasi, ko'k xaltasi bo'lmasa; kor ozmolar so'zidur: «Qarindoshing kelsa-kelsun, bo'z xaltasi kelmasun»...

Boyo'g'li aydi: «Sopol chinni bo'lmas, begona ini bo'lmas»³. Qat'i silai rahm yomondur»⁴.

Kordon aydi: «Rost aytursan. Kor ozmolar debdurkim: «Qarindoshim qora qozonim». Yana bir masal borki: «Qarindoshing o'lsa-o'lsun, qardroning o'lmasun». Ey Boyqush, holo sen «Ko'rpangga qarab oyoq uzat». Sen ming chordevordin dam urarsan⁵. Vaholanki... Sayid Umarxon davrida Farg'ona iqlimida «obodlig'»din o'zg'a joy yo'q... Daxi to'qol echki munguz tilab – qulog'idin va yo bir dumsiz eshak dum ishtiyoqidin yo'llar yurub – ikki qulog'idin ayrilg'ondek bo'lma!»

Boyo'g'li aydi: «Hikoyat qil!»

Kordon aydi:

¹ Kichik obdastani siyohdon deb oladi-da, juda yaxshi narsa ekan, deb cho'ntagiga soladi.

² Manmanlik sharobini ichardi («manman, maqtanchoq odam edi» ma'nosida), qalam solinadigan qutichasi esa dukfurushning sandiqchasiga o'xshardi.

³ «Sopol chinni bo'lmaydi, begona esa uka bo'lmaydi» ma'nosida.

⁴ «Qarindosh-urug' oldidan o'tmaslik yomondir» ma'nosida.

⁵ Sen qalin uchun so'rayotganga o'xshaysan.

*Budast xareki dum nabudash,
Ro'ze g'ami bedumi fuzudash.
Dar bodiyaho qadam hamezad,
Dum metalabidu dam namezad.
Nogohki ro'zi ixtiyori,
Biguzasht miyoni kishtizore.
Dehqon magarash zi dur medid,
Barjastu varo du go'sh burrid.
Miskin xarak orzo'yi dum kard,
Noyofta dum du go'sh gum kard'.*

Mundin nari bir buzuq chordevorning otini tutma. Tishing sinar. Emdi sen ham quyushqondin² tashqari chiqma, sunnat bajo kelgudek ish qilib jo'nata ber. Bir masaldurkim: «Yetim qizg'a yelpug'uch chikora?» degandek, holo sen o'zingning Qubod shahristoningni Kayqubodi sonub, bizni manzur etmading³...

¹ Mazmuni: bir dumsiz eshak bor edi. U bir kuni demining g'amida yo'lga chiqdi; sahrolarni kezdi, dum istab, unga erisha olmadi. Ittifoqo bir kun yo'lga chiqib, ekinzorning o'rtasiga tushdi. uzoqdan uni dehqon ko'rib qoldi va yugurib borib, uning ikki qulog'ini kesib oldi. Bechora eshak dum orzu qilib, uni topolmadi, aksincha, o'zining ikki qulog'idan ajraldi.

² Quyushqon – ot jabduqlaridan biri. Bu asbob egarni otning bo'yniga tushib ketmasligi uchun orqa tomondan otning dumi osti orqali tortib turadi. Shu munosabat bilan quyushqonning ikki uchi egarning ikki tomonidan tortib turadi.

³ Hozirda sen o'zingning Qubod shahristoningni Kayqubodi hisoblab, bizni maqbul ko'rmading.

Anda Boyqush aydi: «Parda ichida beparda so‘zlarni ko‘b so‘zlashtuk¹, nag‘ma roygon ketti². Bazmdin keyin har qancha qonun navoz gapingiz bo‘lsa, anglasa bo‘lur»³.

Soqiyi tumtaroqlar piyola suna boshladilar⁴. Boda nash‘asi Kordon birla Boyo‘g‘li ranglarig‘a tokka suv yugurgandek yugurdi⁵...

Alqissa, zamondin keyin bazmlari tuganib, mug‘anniylar olganlariga quvanib, oroyish uzulib, ma‘raka buzulib, el oyog‘i tinib⁶, orom uchun etakdin oyoq, yaqodin bosh chiqardilar...⁷

Alg‘araz, Kordon aydi: «Ey Boyo‘g‘li, biznikini qabul qiling, bizlar ketarmiz, Ko‘rqush kelib, munozarani sendin eltur: «Eshak yo‘li qotqoqda emas, botqoqda ma‘lum bo‘lur», – dedi.

Boyo‘g‘li aydi: «Sinagan yov urushga yaxshi».

Anda Kordon aydi: «Yov ketgan so‘ng, qilichni yerga ur».

Anda Turumtoyki, Kordonning mulozimi erdi, Boyqushning buncha g‘ururidin xafa erdi, Boyqushga Ko‘rqush yaxshi aytgan bir masalni aydi: – «Yomon

¹ Parda ichida uyat so‘zlarni ko‘p so‘zlashdik, ya‘ni uyat so‘zlarni bir-birimizga tushunarli qilib xilvat joyda so‘zlashib oldik.

² Ashulalar bekorga ketdi. («Gap bilan bo‘lib, ashulalarni eshitolmay qoldik» ma‘nosida.)

³ Bazmdan keyin har qancha yoqimli gapingiz bo‘lsa, tushunsa bo‘ladi.

⁴ Dabdabali, nihoyatda chiroyli kiyingan soqiylar ularga may tuta boshladilar.

⁵ May kayfi Kordon bilan Boyo‘g‘lining tomirlariga tokka suv yugurgandek yugurdi.

⁶ Elnig (odamlarning) yurishi tamom bo‘lib...

⁷ Uxlash uchun odamlar kiyimlarini yecha boshladilar.

otga yol bitsa, yoniga to'suq bog'latmas, yomon erga mol bitsa, yoniga qushni qo'ndirmas». Turumtoy bu so'zni aytib erdi, Kordon aydi: «Issig' jon isitmasiz bo'lmas». Ey Boyo'g'li, farzandingni tozalik vaqtida uyasiga qo'ndirgil¹, nechukkim, Amir Navoiy debdurlar:

*Onasi bila kunda e'tiroz etgan qiz,
Bir o'zgani o'ziga ahli roz etgan qiz.
Qayin yurti bilan kuyovning uyini xush
Ko'rmakdin onasi bila noz etgan qiz².*

Anda Boyo'g'li darqahr bo'lub aydikim: «Sen mening qizimning o'zga hamrozi bor degandek qilding. «Yaxshi topib so'zlar, yomon qopib so'zlar», degandek bu nima deganingdur?»

Kordon aydi: «Ajab sodda ahmoq ekansan!.. Sening so'zingni Otaboy amindek betamiz kishinikiga o'xshaturmanki, bozordin xotunig'a kafsh olibdur, bir begona hol qassobg'a ko'rsatibdur: «Bu kafsh mening xotunum oyog'iga loyiq kelurmu?» – deb so'rabdur. Ul javob beribdurki: «Men sening xotuning oyog'ini ko'rganim yo'q». O'zing avval ahmoqsan! Baromadi so'z³ o'tganlarning so'zini izhor qilib o'tdim. Men sening qizing atvorini bilmasman».

Anda Boyo'g'li aydi: «Niyozcha og'aliq, Bobojon va Muhammad Amin xo'ja muftiki, mazkur bo'ldi, bu

¹ Ey Boyo'g'li, farzandingni yoshlik chog'ida uy-joylik qilgil.

² Onasi bilan har kuni janjal qiladigan qiz o'zga bir kishi bilan sirdosh bo'lgan – sevishgan qizdir. Begona yurt bilan kuyovning uyini yaxshi ko'rganidan opasi bilan xarxasha qilgan qizdir.

³ So'z kelib qolganda, so'z orasida...

uch ahmoqning maslahati birla ish qilib, aro yo'lda qo'ymang dersan, mening bobolarim hazrati Sulaymon birla munozara qilg'on kishidur».

Kordon aydi: «Otadin dam urma, pand yersan¹... Bir masal borki: «Ota so'rab netarsan, erning o'zi bo'lg'on so'ng, yo'l so'rgan nomarddur, ot ustina mingan so'ng». «Ishni o'z aqling birla qilsa bo'lurmu?»

Anda Kordon noumid bo'lub, Ko'rqushning oshyonasig'a qadam qo'ydi. Ko'rqushni ko'rgan hamon qaqshab aydi: «Har kim Ko'rqush so'ziga kirsa, biz ko'rgan haqoratlarni ko'rar va biz tortgan mashaqqatlarni chekar».

Anda Ko'rqush aydi:

«Tikonsiz gul, sadafsiz dur, mashaqqatsiz hunar bo'lmas,

Riyozat chekmaguncha, yor vaslig'a yetib bo'lmas».

Yana bir masal borki: «Er boshig'a ish tushsa, o'tuk chechmay suv kechar, ot boshiga ish tushsa, so'luq birla suv ichar». Ishlarni bitkarib keldingizlarmu?»

Kordon aydi: «Bizdin baland nimarsa tiladi, biz ojiz kelduk»².

Ko'rqush aydi: «Boyo'g'li javobi nima bo'ldi?»

Kordon aydi: «Boyo'g'li ayturki, «Ming chordevor tokchasigacha xok va naqsh-u nigor qilingan va hech Boyo'g'li soyasi tushmagan bo'lsa unarman³ va illo mundin bir chordevor kam bo'lsa, unamasman». Ul «tokcha» dedi, biz «mo'ri» dedik, jo'nay berduk».

Ko'rqush aydi: «Sening ismingni Kordon qo'yubdurlar – ishni bilib qilsang kerak edi va hech ish

¹ Otadan gapirma, shikast yeysan.

² Bizning kuchimiz yetmadi.

³ ...va birorta Boyo'g'li kirmagan bo'lsa ko'naman.

bilmas ekansan. Kordon ismingning aksini qo‘ysalar kerak edi. Movarounnahrda¹ Amir Umarxon² turgan Urgut, Rabot, Po‘shag‘urbek, Xayrobod. Bulardan shahri Qubod rashk aylab, adam sari yuzlandi. Sendek davlatlik orqamda bo‘lganda edi, Buxoroning har tumanidin ming chordevorni topib, birdin muhim xayr ishini bitkarar erdim. Sening kordonlig‘ing kulol mo‘ndida suv ichgandek va yo «Bo‘zchi belboqqa yolchimas», degandek bo‘ldi.

Anda Kordon aydi: «Yov tubi el bo‘lur, jar tubi yo‘l bo‘lur», «Quda bo‘lsa, qul bo‘lsa ham so‘zlash». «Quda bo‘lduq, judo bo‘lduq», degan so‘zga yo‘qmiz».

Anda Ko‘rqush aydi: «Masaldurki: «Ming qarg‘aga bir kesak». Sening so‘zing anga o‘xsharki, Eshon kalla degan hofiz yaxshi ko‘rgan to‘ppisini tez oqar suvga oqizibdur. Necha jahd birlan ololmay, nochor mahrum bo‘lub aytur erdikim: «Yo‘qolg‘oni xub bo‘ldi. Boshing‘a tor kelur erdi», deb afsus yer erdi. Mushuk ilmog‘dagi quyruqni ololmay, «Puf sassig‘», degandek so‘zni qo‘y. Agar sen ham tunlar podshohi Majnunga orqa bo‘lgandek va yo Mu‘tamir podshoh arab Ayniyaga diljo‘ qilib Rayyoni olib bergandek ish qilsang erdi, to yavmal jazog‘acha sendin nomi nek qolur erdi»³.

Kordon aydi: «Hikoyat qil!»

Ko‘rqush aydi: «Ilgari zamonda Mu‘tamir otlig podshoh bor erdi... Ul vaqtda qish erdi».

¹ Amudaryoning o‘ng qirg‘og‘idagi joylar.

² XIX asr Qo‘qon xoni.

³ Agar sen ham tunlar podshohi Majnunga yordam bergandek va yoki Mu‘tamir podshoh arab Ayniyaning ko‘nglini topib Rayyoni olib bergandek ish qilsang edi, qiyomatgacha sendan yaxshi nom qolardi.

Ayniya tun uzoqlig'idin va kecha qorong'ilig'idin xonaqoh ichida ovozi hazin birla shikva qilur erdikim: «Bu nechuk tunki, aning tongi yo'q... yo tovuqning tomog'idin tulki tuttimukin va yoki yer yuttimukin?» Zamondin keyin xomush va sham parvonasi behush va yo tori uzulgan sozdek nosoz va firoq alamidin mone' ovoz bo'lub yotordi¹.

Anda Mu'tamir podshoh aydi: «U alamzadani tutub so'rasam xo'b erdi», deb pushaymonligi ortar erdi va zamondin so'ng yana odat ma'hudini boshladi. Anda Mu'tamir podshoh xonaqohga kirib, ul yigitning qo'lidan tutub olib chiqti. Avval nolasin so'radi va aydi: «Ey yigit, bemor tuzalgusi kelsa tabib o'z oyog'i bilan kelur, degan so'zni bilganing yo'qmu? Har muddaong bo'lsa izhor qilg'il».

Ayniya aydi:

*Baloyi ishq'a uchrab, telba bo'ldim, anglag'il ey shoh,
Kishi mendek balog'a muhtaloyi bo'lmasun aslo.*

Podshoh aydi: «Ey Anzor² farzandi, ey baloning dardmandi, ishq selobidurki, din ma'murasi binosining raxnagari va majnunlik xarob obodining imoratlari»³

¹ Bir qancha vaqtdan keyin Ayniya xomush va sham' parvo-nasidek behush yoki tori uzilgan musiqiy asbobi kabi sozlanmagan, ayrili^ dardidan ovozi chiqmaydigan bo'lib yotardi.

² Arablarning qadim vaqtdagi bir shaharining nomi.

³ Ey Anzor farzandi, ey balo qayg'ulariga giriftor bo'lgan yigit, ishq seli shunday bo'ladi, u dinning obod binolarini vayron qila-di, majnunlik ishoratlari obod bo'ladi.

deb Ayniyaning qo‘lidan tutub, Ansor mahallasig‘a¹ olib bordi. Aydi: «Ey ansoriylar, bu yigitni tonirmusizlar?» Anda ansoriylar guvohlik berdilarkim: «Ori, bu yigit pokliqdin arab ichra mashhur va hama atvori pisandida. Lekin sahal kundurki, ishq bozorining rasvosi va savdo chamanining bulbuli shaydosidur. Mundin o‘zga zahir... aybi yo‘qdur. Alqissa, podshoh ansoriylardan bu so‘zni eshitib Ayniyaning qo‘lidan tutub qo‘shig‘a olib bordi. Hamiyat himmatini darjo‘sh kelturub, yarim xazina dinor, yuz teva, uch yuz qora mol, uch yuz yilqi, besh yuz qo‘y va qizning bosh-ko‘zi yasaladigan qalinni jamlab, muborizoni shujo va oloti amal etib, Ayniyadin so‘rabdikim: «Qaysi qabilaning mohiro‘yi va sunbul bo‘sig‘a giriftor bo‘lding?»

Ayniya aydi: «Bir kun bir buzrukvor jomii haramda duog‘a mashg‘ul erdilar. Jomi‘da haram taqobilida rohi omma bor erdi. Qarib ming uyluk arab ul yo‘ldin o‘tar erdilar va bir necha huruliqo tovusdek xirom aylab, alardin keyin bir pari mumtoz, necha ishva va noz birla va zeb-u ziynat birla o‘tub va aning qoshi ko‘zi sifatini savsandes ming zabon paydo qilib, to yavmal ma‘lumgacha so‘zlasa ado bo‘lmas, ko‘zumga tushdi. Ersa mahvi jamoli bo‘lub, hushum ketibdur. Qulog‘imga ovoz keldiki: «Ey Ayniya, men sening xohlaganingdurman. Zamondin so‘ng o‘zumga kelsam, ulardin hech asar topmadim», – dedi.

Alqissa, podshoh ul bodiya nishin arablar yurgan yo‘lg‘a Ayniyani olib tushti. Nechand manzil va marohil tay qilib, ular bani Salim urug‘ina yetushdilar va podshoh

¹ Mahalla bu o‘rinda «shahar» ma‘nosida ishlatilgan.

Salimg'a mehmon bo'lub tushtilar. Ular suyunchi va peshkash va necha turluk mohazar qildilar. Podshoh Mu'tamir hech qaysisig'a rag'bat qilmas erdi. Anda bodiya nishin arab urug'lari majmui bir yerda o'lturub erdilar, dedilar: «Podshohi arabning ne muddaosi borki, anjomi harb va anjomi to'y bordur, peshkash va mohazarlarga aslo boqmas». Bu asnoda mardumni chaqirib voqeani bayon qildilar. Bu turganlarkim, podshohning mudda'osini bildilar: «Qizning otasi bu jam'da yo'qdur», – deb filhol qizning otasini hozir qildilar. Amri xayr so'zlarini podshoh birla qizning otasi so'zlashdilar.

Anda qizning otasi aydi: «Ey podshoh, xo'b bo'lubdur, bolam ham bolig'dur, o'zidin so'rab javob bersam kerak», – deb qizning huzuriga kirib aydikim: «Ey bolam, Mu'tamir podshoh Ayniya ismlik o'g'liga aqd qilg'oli kelibdur, ne javob berursan?»

Qiz Ayniya nomini eshitgach, ruxsori gul-gul yona berdi. Qizning rizosini otasi anglab, aydikim: «Ey bolam, xomush o'ltur. Sendek gavhari aslni har noqobilning qo'liga bermasman».

Anda qiz aydi: «Ey jonim ota, bori bermas bo'lsangiz ham, zinhor yomon so'zlab ozurda qilmang... «Bermas qizning qalini ko'b», – debdurlar. Baland mol solsangiz ozorsiz maslahatdur».

Alqissa, qizning aytganidek podshoh qalin soldi: «Yuz teva, ikki yuz qora mol, besh yuz qo'y, qizning qosh va ko'zini yasay oladigan qalinni sanab topshirdi... Ayniyaga Rayyoni aqd qildilar».

– Ey, Kordon, sening Malik Shohingda aning molicha mol yo'qmu? – dedi. – Sening behimmatlig'ing o'z nodonlig'ingdin ma'lum bo'ldi.

Alqissa, yana Ko'rqush aydi: «Har kimning ishimu uloq ovlamoq, madrasaga borib tuproq yalamoq? Ish bitkarmoqni mendin ko'rsunlar», deb Qubod shahristonig'a ravona bo'ldi. Boyo'g'li uyiga qo'noq bo'ldi. Ko'rqush Boyo'g'lini ko'rgan hamon tomog'idin bo'g'ub, «Ko'r tutganini qo'ymas», degandek cho'qub aytdikim: «Ko'rushmasang otangni yiqit».

Boyo'g'li aydi: «Yiqilgan kurashga to'ymas», kuyov bo'lsang, qiz tayyor, eshitmoqqa quloq bor. So'ramoq sendin, eshitmoq mendin». Ko'rqush aydi: «Sening qulog'ing mulla Siddiq kotibning qulog'idek so'z eshitmas».

Boyo'g'li aydi: «Sening ko'zing mulla Asqarning ko'zidek qarddon oshnasini tanimas, eshitmadingmukim: «Boshga tushganni ko'z ko'rar» va yana aytmishlarki: «Xayr ishiga jarchi bo'lsang, malul bo'lma». Ammo sening boshingga ish tushsa, tortarga ko'z yo'qidin malulsan».

Ko'rkush aydi: «Botin so'zi kerak. Senga harza uchun kelgan kishi emasman. Tilagan chordevoringdin to'rt yuzini kechg'il. Olti yuzig'a javob berurman.

Anda Boyo'g'li aydi: «Ming chordevor solaman, to'rt yuzini nimaga kechay?»

Ko'rqush ko'rdikim, Abdurahim sudxo'r baqqol mumsikdek ko'b xasisdur, agar ming chordevordin bir chordevor kam bo'lsa, o'ttuz tishini sindirur. Aydikim: «Andog' bo'lsa, to'y lavozimotini tayyor qilg'il.

Pashshadin anqog'acha barcha qushlarg'a kishi choptur, yig'ilsunlar! Alarning huzurida mahr solay».

Alqissa, Yapaloq sha'n va shavkat birla to'y olib keldi. Majmui tuyurlar jam bo'ldilar, misli anqo, humo, qarchig'ay, uqob, bahrin, lochin, italgu bir tarafg'a; oqqush, tug'doq, turna, g'oz, o'rdak, ko'gaqush, ang'it, surna, suqsur, churrak, korkirak, ko'rgut, laklak bir tarafg'a o'lturdilar. Bulardin kichik qushlar misli kaklik, bedana, olato'g'anoq, qizilishton, zarg'aldoq, kabutar, musicha, qaldurg'och, sa'va Kulonkir sultong'a kuyov nukar bo'lub, bir tarafg'a o'lturdilar.

Alqissa, Ko'rqush kuyov jonibidin vakil bo'lub, ko'kqarg'a, olaqarg'a guvoh bo'lub, Kuykunak qnz jonibidin vakil bo'lub turdilar. Nikoh xutbasin hazor doston ravshan fasih til birla o'qimoq bo'ldi. Ko'rqush Kuykunakka qarab aydikim: «Qizingning mahrini bayon qil!»

Kuykunak aydi: «Avomunnos ichra mashhurdurkim, «Katta kema qaydin yursa, kichik kema andin yurur». Sizlarga vozih va loyih erurkim, ammasining mahri ming chordevor erdi, muning ham mahri ming chordevor».

Anda Ko'rqush aydi: «Farg'ona mulkida chordevor noyob ekanin arz qilib o'tub erduk. Agar Movarounnahr tob'otidin xohlasang, har qancha chordevor desang beray, balki xisht devor solayin».

Kuykunak aydi: «Bu masaldin bexabar o'xsharsan: «Bo'ri bormog'ina quvonur, yemog'ina yo'q». Va yana aytmishlarki: «Taka bo'lsun, suti bo'lsun».

Ko'rqush: «Xo'b, ma'qul», – deb ovoq qo'yub aydi: «Ey hozir o'lanlar, anglag'uchi bo'linglar, men mahr

solay: avval Urgut, Yangi Rabot, Eski Sabot, Pushog'ur, Shahrison, Saroy, Hilyon, Itorchi, Chun, Mang'it, Kenagas, Yangi Ariq, G'onchi, G'ozon, Darak, Xo'ja Tohir, Najidon, Qizili, Ko'rvat, Bekobod, Xayrobod, emdi Gunash bonu oyimning mahri bitdimu», – dedi.

Alqissa, Ko'rqushning mahr solishig'a va Kuykunak olishig'a bir necha qushlar hayron bo'lub, bir-birlariga aytushur erdikim: «Beli og'rimaganning non yeyishiga boq».

Kuykunak darhol turub aydiki: «Borakolloh, sizning juvonmardligingizga. Ma'rakda bizning so'zlagudek holimiz qolmadi. Mahr solishingizga hozir turgan tuyurlar insof va ofarin qildilar. Lekin Xayrobod bizga muvofiq tushmadi».

Ko'rqush aydi: «Sabab nedir?»

Kuykunak aydi: «Daryo yovuqdur. Zeroki, Boyo'g'li xalqi suvdin ihtiroz etarlar. Muning o'rnig'a Mug'ni soling».

Ko'rqush aydi: «Xo'b bo'lubdur. Shoshmang. «Mug'» atvor lug'ati bor¹. Lug'ati yuqorida mazkur bo'lg'on toshkentlik Muhammadxo'ja Hojidek yurish yo'lini yo'qotib, mumsiklar af'oli anga maqbul va marg'ub tushubdur, «Munglug'» bo'lishg'a oz qolibdur. Yana bir safarlik holi bor. Kech kuzgacha ani solib bermoqg'a men kafil», – dedi.

Kuykunak hazordaston sari boqib ishorat qildiki: «Xutba boshlang... Hazordaston ta'viz va tasmiyadin

¹ «Mug'» qilig'ining lug'ati bor. «Mug'» mayfurush, o'tga cho'qinuvchi ma'nosida ishlatilgani uchun, uning fe'l-atvorini shu lug'at bilan belgilagan bo'lishlari mumkin.

so'ng... ushbu majmu' tuyurlarki, majlisda hozir tururla
alarning guvohlig'i birla, ming chordevorni mazkur birl
Gunash bonu oyimg'a xotib bo'lub va rog'ib bo'lub
«Qabul qildingizmu?» – dedi. Va yana to'rt amri shar'i
birla: biri bulkim, bejizati shar'i cho'qub ketmagaysi
va yana xarob-obodning oq-qorasi ko'runganda ko'tari
ketmagaysiz va yana hol-ahvolidin bexabar bo'lub, och
yalang'och qilib, olti oy benafaqa tashlab ketmagaysi
va yana bevajhi shar'iy urub badaniga oq va qor
tushmasun, deb fotiha o'qub, jamoat tarqashtilar. And
keyin Gunash bonu oyimni makiyon yangalari olit
Kuionkir sultong'a qo'shdilar. Kulonkir sulton Gunas
bonu oyim ikkilari murodlariga yetdilar.

LUG'AT

A

Abir – bir xil xushbo‘y narsa.

Abushqa – chol.

Avvalroq ulkim – birinchidan shuki.

Avomunnos – oddiy xalq.

Avqot – vaqtlar.

Adam – yo‘qlik.

Ajuz ayyomi – chirigan dunyoning kuni.

Ayyom – zamon, vaqt, davr, kunlar.

Alvonlari – tusalari, ranglari, xilma-xil.

Alg‘araz – bir so‘z bilan aytganda, qisqacha qilib aytganda.

Amin – amonatni yaxshi saqlash, xiyonat qilmovchi, ishonchli.

Amonat so‘z – bir so‘zni bировga aytish uchun ikkinchi bir kishi tomonidan aytilgan so‘z.

Amri xayr – xayr ishi, yaxshilik.

Anvoyi gullar – turli-tuman gullar.

Anjom – kerakli narsa, safar anjomi safarga kerakli narsa.

Anjomi harb – urushga oid asboblar.

Anjum sipah – askari yulduzday ko‘p, askari son-sanoqsiz.

Arkoni davlat – davlatning tayanchlari, hukumat arboblari.

Asno – payt, vaqt.

Asfal – tuban, quyi.

Atvor – fe'l, xulq.

Ato – bag'ishlash; afv-u ato – kechirish, bag'ishlash
gunohni kechirish.

Afzo – beruvchi, bag'ishlovchi.

Af'ol – fe'l, qiliqlar.

Ayolmand – bola-chaqasi ko'p odam.

Aqiq – qizil yoki qizg'ish rangli qimmatbaho tosh.

Aqrab – chayon.

Ahli xiradmand – aqlli odamlar.

Ahl-u ayol – bola-chaqa.

B

Badaxshon – Pomirning shimol-g'arb qismidagi bir
o'lka.

Badsirisht – yomon tabiat, yomon xulq, yomon odat.

Baromad – kirish; baromadi so'z – so'zning kirish
qismi.

Bag'oyat – juda.

Bahaddiki – shunday darajadaki.

Bahri amiq – chuqur daryo.

Bevajul shar'iy – shariat qoidalaridan tashqari.

Bemajol – kuchsiz, darmonsiz.

Besomon – parishon hol, gangigan, kambag'al.

Betamiz – noma'qul, aqlsiz, sog'lom fikrlay
olmaydigan.

Biyno va nobiyno – qo‘ruvchi va ko‘r.
Bir zamon tavatqquf aylab – bir qancha vaqt to‘xtab.
Bovujudi – shunday bo‘la turib, shunday bo‘lsa-da.
Boda – may, ichkilik.
Boda nash‘asi – may kayfi.
Bod – shamol; bodi dilkash – yoqimli shamol.
Bodiya – dasht, sahro.
Bodiyanihin – sahroda yashovchi.
Bodiyalar qat‘ edub – cho‘l va biyobonlar bosib.
Bozanda – o‘yinchi.
Bolig‘a – yetilgan, bo‘yiga yetgan qiz.
Bonu – xonim, oyim.
Bor – yuk.
Borgoh – qabulxona, qabul qilinadigan joy.
Botin – ko‘ngildagi, yurakdagi.
Bog‘i eram – afsonaviy go‘zal bir bog‘.
Bohush – esli, aqlli, zehnli, tez tushunadigan, idrokli, ziyrak; ahli xiradmandi bohush – aqlli, idrokli kishilar.
Buzrug – ulug‘, hurmatli.
Buzrugvor – ulug‘vor.
Bulotqi – yolg‘onchi, gapining tayini yo‘q kishi.
Bulug‘ – balog‘atga yetishish; alomati bulug‘ – balog‘atga yetishish belgilari.
Bo‘ta, bo‘taloq – tuyaning bolasi.

V

Vasfidin ojiz – ta’riflash, maqtashdan ojiz, ta’riflash, maqtashga kuchi yetmaydi.

Vird – duo, vazifa.

Vozih – ochiq, oshkor, ravshan; shubhasiz.

Voqif – xabardor, biluvchi.

G

Gardiroha – yo‘l changi, yo‘l yurganda yuqqan chang.

Gardun – falak, osmon.

Garmoba – hammom.

Guzir – 1) chora, tadbir; 2) qochish.

Gunash – quyosh, kun, oftob.

Go’shmol – quloqni burash. (Mo’g’anniylar sozlarining qulog‘iga go’shmol uchun qo‘l solib, tob berdilar – musiqachilar cholg‘ularining qulog‘ini burab, sozlarini tuzatdilar.)

D

Davot – siyohdon.

Damsoz – hamdard, hamdam, ulfat, do‘st.

Dangalnishin – yuqori darajali.

Darra – qayishdan yasalgan qalin, yassi jazo quroli. Xonlar darra bilan jinoyatchilarni urib jazolar edilar.

Daraftodan – dushmanlik qilmoq, dushmanlik munosabatida bo‘lmoq, janjallashmoq.

Dargoh – saroy, uy.

Dardmand – dardli, qayg‘uli, kasal.

Darjang – tajang.

Daston – bulbul.

Daf‘a – marta, karra, qayta.

Daxi – ham, yana.

Da‘viy – talab, istak. Dag‘dag‘a – moyillik, xohish;
qo‘rqinch, dahshat, tinchsizlik, tashvish.

Dahsar – 1/4 botmon.

Diyda – ko‘z.

Diljo‘ – ko‘ngilni topgan, ko‘ngil tilagan, orzu
qilingan.

Dinor – oltin aqcha.

Donish – bilim, ma‘lumot.

Donishmandi ro‘zgor – zamonning bilimdoni.

Du jonib – ikki tomon, ikki taraf.

Dunyo arusi – dunyo kelini, dunyo kelinchagi, o‘ziga
tortuvchi dunyo, aldamchi dunyo.

Durroj – bir qushning nomi.

Duchor bo‘lmoq – uchramoq.

Y

Yozg‘on so‘ng – gunoh qilgandan so‘ng; yozug‘ –
gunoh, ayb.

Yovuq – yaqin.

Yo‘l uzasida – yo‘lda, yo‘l ustida.

J

Javohir – gavharlar, qimmatbaho toshlar.

Jamoat – yigʻilgan odamlar.

Janob – dargoh, saroy, uy.

Jomadarronlar – kiyim yirtarlar, tekinoxʻrlar, bekorchilar.

Jonib – tomon, taraf.

Jon sotib – jonni fido qilib.

Jiddu-jadal – qattiq harakat qilish.

Joʻblamoq – tayyorlamoq, ortmoq.

Z

Zamir – ich, yurak, dil.

Zamondin soʻng – bir qancha vaqtdan keyin.

Zamharir – eng qattiq sovuq.

Zarranarvar – zarrani tarbiyalovchi, zarraga jon beruvchi.

Zardolu – oʻrik.

Zarurat – noiloj.

Zer – tegi, osti.

Zeri bor – yukning tagi, yukning osti.

Zimiston – qish.

Zisht – xunuk, yomon.

Zod – tugʻilgan, avlod, farzand.

Zohir – koʻrinib turgan, ochiq-oshkor.

Zulf – ayollarning kokillari.

I

Imdod – ko‘mak, madad, yordam.
Inon ixtiyorin – tamomiy ixtiyorin
Inoyat – mehribonlik, marhamat, yordam.
Iroq – arab mamlakatlaridan biri.
Isti‘do – so‘rov, yalinib-yolvorish, so‘rash.
Istixora – tush orqali fol ochish.
Itslim – mamlakat.

K

Kalom – so‘z, gap, nutq; kalomi majid – qur‘on, musulmonlarning diniy kitobi.
Kamari himmat – himmat kamari, saxiylik kamari.
Kamohaqquhu – tag-tubi bilan, adolat bilan.
Kam xiradlig‘i – aqli kamligi.
Karam – yaxshilik, ehson, saxiylik.
Kasrat – ko‘plik, mo‘llik; chechaklar kasratidin – gullarning ko‘pligidan.
Kahrabo – bir turli sarig‘ tosh.
Kibr-u manlik – manmanlik, takabburlik, o‘zini yuqori olish, odamlarni, yurt-elni mensimaslik.
Kirdor – qiliq.
Kisai purzar – hamyon to‘la oltin.
Kom – bahra, istak, tilak, maqsad.
Kordon – ish bilarmon.
Kor qilmoq – ta‘sir qilmoq.

Kosibi purkarda – tajribali kosib, purkor – mohir usta.
Kotib – har xil yozuvlarni yozuvchi kishi.
Koshona – uya, turar joy.
Kohil namoz – namozga beparvo qarovchi.
Kulang – turna, kurka.
Kulba – uy, oddiy uycha.
Kungira – qal’a, devor ustiga ishlangan panjara.
Ko‘moch – issiq kulda pishirilgan non.

L

La’l – qizil rangli qimmatbaho tosh.
Liqo – ko‘rinish, yuz; huri liqo – hur yuzli.
Loyiq – ochiq, ravshan, ko‘rinib turgan.

M

Mavjub – sabab.
Mavquf – o‘ylangan, mo‘ljallangan, ko‘zlagan.
Majmu – barcha, hamma.
Malolat anduh – qayg‘u bilan siqilgan.
Malul – qayg‘uli, g‘amgin, xafa; malul bo‘lma – xafa bo‘lma, qayg‘urma.
Manzuma – 1) tizilgan, tizma, tartibga solingan; 2) she’r holiga aylantirilgan.
Manzur – maqbul bo‘lgan, ko‘rilgan.
Manozil va marohil tay qilib – manzillar kezib.
Mardum – odamlar, kishilar.

- Marjum – haydalgan, toshlar bilan urilgan.
- Marqad – go‘r, qabr.
- Marg‘ub – sevimli, yoqimli.
- Maskan – turar joy, o‘rin, uy; Yapaloqqush maskani – Yapaloqqushning turar joyi.
- Masturalik – berkitilganlik, pardalanganlik.
- Mato‘ – mol.
- Mashvarat – kengash, maslahat.
- Mashoyix – keksalar, shayxlar.
- Ma‘dan – kon.
- Ma‘mura – obod shahar, mamlakat.
- Ma‘ruf – ma‘lum, taniqli.
- Ma‘hud – qadimgi eski odat, odatdagi, ma‘lum, mashhur.
- Maqrun – yaqin.
- Maqsud – maqsad.
- Mahv – yo‘q bo‘lish, tamom bo‘lish.
- Mahzun – g‘amli, qayg‘uli, xafa.
- Mahliqo – oy yuzli.
- Mahrum – bir narsadan benasib qolgan, quruq qolgan, bir narsaga yetisha olmagan.
- Minqori – tumshug‘i.
- Misgar – misdan turli idishlar yasovchi va ularni tuzatuvchi usta.
- Mezbon – mehmon kutuvchi, uy egasi.
- Mehr – quyosh.

- Modar – ona.
- Monand – o‘xshagan; Monandi arra bo‘l – arraga o‘xshagin; monandi hayvondek – hayvonga o‘xshagan.
- Mofiz zamir – ko‘ngildagi.
- Mohazar – tayyor ovqat.
- Mohazr – tayyor.
- Moh ro‘y – oy yuzli.
- Muammo – ma‘nosi berkitilgan so‘z.
- Muarrif – ta‘rif qiluvchi.
- Muborizon – kurashuvchilar, jangchilar.
- Mudom – doimo, hamma vaqt.
- Mulozim – podsho yoki bir amaldorning yonida doim xizmat etuvchi shaxs.
- Mumsik – xasis, baxil.
- Mumtoz – saralangan, saralab olingan.
- Munaqqash – bezatilgan; munaqqash ko‘rinur erdi – bezatilgandek ko‘rinar edi.
- Munguz – shox.
- Mundin nari – bundan buyon.
- Munshiyi rost navis – haqiqatni yozadigan yozuvchi.
- Munozara – tortishuv, janjal.
- Murod hadafi – murod nuqtasi.
- Mustamand – g‘amli, bechora hol, muhtoj.
- Mustahiq – munosib, haqli, loyiq.
- Mutolaa qilmoq – diqqat bilan o‘qimoq.
- Mufsid – zararli, buzuvchi, fasodchi.

Muft – tekin.

Mufti – shariat hukmini bayon etuvchi shaxs.

Mug‘ – o‘tga cho‘qinuvchi, mayfurush.

Mo‘ndi – sopol ko‘vacha, sopol xurmacha, sopol xumcha.

Mo‘g‘anniy – ashulachi, chalg‘uvchi.

N

Navid – xush xabar, sevinchli xabar.

Navoz – yoqimli.

Navozanda – kuylovchi, ashula aytuvchi.

Navohiy – mamlakat.

Najjor – duradgor.

Nang – or, uyat, nomus, or va nomus.

Nasoyih – nasihatlar, o‘gitlar.

Nafsini malomat qilib – nafsini yomonlab, nafsini koyib.

Naqora – nog‘ora.

Naqsh-u nigor – go‘zal rasmlar solingan.

Nahr – daryo; nahri azim – katta daryo.

Nek – yaxshi.

Ne‘mat – hadya, ehson, noz-ne‘mat.

Nihoyati – oxiri; bu so‘zning nihoyati uzoqdir – bu so‘zning oxiri uzoqdir.

Nogahon – to‘satdan, birdan.

Noyob – topilmaydigan, qimmatbaho.

Noz – injiqlik, xarxasha, noz-u karashma.

Nozparvar – noz qilishga o‘rgangan.
Noma – maktub, xat.
Nor – o‘t; nori firoq – ayriliq o‘ti.
Nofarjom – befoyda, baxtsiz.
Nochiz – behuda, yaroqsiz, arzimas.
Nochor – chorasiz, majburan.
Noshoyista – kelishmagan, beo‘xsho‘v, xunuk,
nomunosib, yomon, noma‘qul.
Noqis – kamchilik, nuqsonli.
No‘sh etib – ichib.

O

Ovozi hazing – g‘amgin ovoz, qayg‘uli ovoz.
Odamizod – odam bolasi.
Ozmoyish – sinash.
Ozoda – 1) ozod, erkin; 2) to‘g‘ri, aybsiz; 3) g‘amsiz,
tashvishsiz, xursand.
Ozurda – ozor chekkan, ranjigan.
Ozg‘on so‘ng – ozgandan so‘ng.
Oyin – rasm, odat.
Olako‘zanak – yirtqich qush.
Olami bolo – baland olam.
Olampanoh – olam homiysi.
Olamtob – dunyoni yorituvchi.
Olato‘g‘anoq – qarqinoq nomli qushga o‘ch
bo‘ladigan vahshiy qush.

Olimi boamal – o‘zining aytganlariga amal qiluvchi olim.

Olot – asboblari, qurollari.

Or – uyat, nomus.

Oraz – yuz, bet.

Ori – to‘g‘ri, rost, shubhasiz.

Oroyish – bezak, ziynat.

Osor – nishonalar, belgilar.

Oftoba – obdasta.

Oftobachi – podsho, xon saroyida qo‘lni yuvdiradigan maxsus amal.

Oxirul‘amr – nihoyat.

Och o‘tina – ochlik o‘tiga.

Oshyona, oshyon – in, uya.

Oshxo‘rlar – osh yeyuvchilar.

Og‘aliq – saroy xizmatchisi.

Og‘oz – boshlash, boshlanish.

P

Partavlik – ravshanlik, porloqlik.

Pesha – odat.

Peshkash – sovg‘a, tortiq.

Peshomad – oldiga qo‘ymoq.

Peshqadam kor ozmo – ko‘zga ko‘ringan, tajribali.

Pisandida – yaxshi, yoqimli.

Podshohi odil – odil podshoh.

Pushaymon – achinish, afsus qilish.

R

Ravona bo‘lub – ketib, jo‘nab.

Rang tarovati – rang tozaligi.

Ranj – mashaqqat, qiynalish.

Rafiq – o‘rtoq, do‘st.

Raxna – yiqiq, darz, yoriq.

Rag – tomir, qon tomiri.

Rashk – ko‘rolmaslik.

Ra‘y – fikr, mulohaza; vaziri sohibi ra‘y – fikr va mulohazaga ega bo‘lgan vazir.

Resh – yara, jarohat.

Resha – tomir, negiz.

Riyozat – qiynalish, mashaqqatlanish; riyozat chekmoq – qiyinchilik tortmoq.

Roviylar – hikoya qiluvchilar, qisqa aytuvchilar.

Roz – sir; ahli roz – sirdoshlar.

Rost – to‘g‘ri.

Roh – yo‘l.

Rohila – ot-ulov, yuk hayvoni, ulov.

Rog‘ib – moyil, xohishli, rag‘batli.

Rud, ud, daf, barbat, qonun – cholg‘u asboblari.

Ruhsor – yuz, chehra.

Ruq‘a – maktub, xat.

S

Sabza rayohin – maysa rayhonlar, ... sabr qilsang xo‘bdur – ... sabr qilsang yaxshidur.

- Sabuhiy – tong paytidagi ichkilik.
- Savobit – turg'un yulduzlar.
- Savsan – gulsapsar.
- Sazovari xayr – yordamga muhtoj.
- Sayyora – sayr etuvchi yulduzlar.
- Salim – omon-eson, sog'lom, salomat.
- Salotin – podsholar; ... qushlarning salotinidurlar –
... qushlarning podsholaridirlar.
- Sangpo'sht – toshbaqa.
- Saodat – baxt-iqbol.
- Sarmanzil – yo'lovchilarning birinchi qo'nar joyi.
- Saroparda – podsho chodiri.
- Safih – aqlsiz, tentak, nodon; viridi aning harza safih
– uning duosi bema'ni, nodon so'zi.
- Saqar – do'zax.
- Saqat – nuqsonli, kamchilikli, mayib.
- Sahv – xato, yanglish.
- Sahal – bundan tashqari, oson, yengil, arziyas;
buning ustiga.
- Selob – sel, sel suvi, toshqin.
- Serka – qo'y va echkilarni boshlab yuruvchi kekxa
echki.
- Siyna – ko'krak.
- Sonmoq – hisoblamoq; sonur edi – hisoblardi.
- Sorbon – tuyachi, tuyakash.
- Sohil – qirg'oq.

Sunbul – xushbo‘y hidli, qora rangli o‘simlik; zulf kabi sunbuli xushbo‘lari – hushbo‘y sunbullari zulfga o‘xshaydi.

Sunbul bo‘s – sochini o‘padigan.

Sungan – egilgan.

Surur – shodlik, xursandchilik.

Sufra – dasturxon.

So‘tqoq – bir qushning nomi.

T

Taammul – chuqur o‘ylash, fikrlash, mulohaza qilish.

Ta‘viz – duo.

Tavozi‘ (tavozi) – odoblilik.

Ta‘zim – hurmatlash.

Tayloq – tuyaning bolasi, bo‘taloq.

Tangdast – qo‘li qisqa, kambag‘al.

Tanovul qilali – ovqat qilaylik.

Tar – yangi.

Tarror – o‘g‘ri.

Tasmiya – ot qo‘yish, nom qo‘yish.

Tafsil – bir voqeani atroflicha, ochiq, aniq bayon qilish, kengaytirib so‘zlash.

Ta‘viz – tumor.

Taqobil – qarama-qarshi, qarshisi, uchrashuvi.

Tahammul – toqat, sabr, chidam.

Tiyra – qorong‘u, qora.

Toifa – guruh, qabila.

Tole' – baxt.

Tora mo'y – tola mo'y.

Toqya, taqya – do'ppiga o'xshash bosh kiyimi.

Tuz – tekis; dala tuz – tekis dala, tekis yer.

Tuzini totib ... – ovqatni yeb ko'rib ...

Tumtaroq – dabdabali, tantanali, shov-shuv.

Turktoz – talamoq, hujum qilmoq, ot qo'yib talab ketmoq.

Tuyur – qushlar.

To'g'ri so'zga to'g'anoq – to'g'ri so'zga qarshilik qiluvchi, to'g'ri so'zni yoqtirmaydigan.

To'rsuq – burduq, mesh, charmdan qilinib, suv saqlashga mo'ljallangan idish.

To'rqa – qimmatbaho kiyim.

To'qol – shoxsiz.

U

Uyon – u yog'i.

Ulus – xalq.

F

Farah – shodlik, xursandlik.

Farosatli – serfahm, ziyrak, sezgir, zehnli, o'tkir idrokli.

Farsax – uzunlik o'lchovi, 7-8 kilometr.

Fasih – yoqimli.

Fasli tamuz – saraton, yozning eng issiq fasli.

Fahm va xirad sar – aql cho‘qqisi.

Fir‘avn – Misr podsholarining unvoni.

X

Xayoli fosid – buzuq xayol.

Xayma – chodir.

Xati xush – xati chiroyli.

Xijolat – xijolat, uyalish.

Xirad – aql.

Xirgoh – parda, chodir.

Xirom – chiroyli yurish; tovusdek xirom – tovus kabi chiroyli yurish.

Xobi xargo‘sh – chalg‘itish, aldash.

Xovar – Sharq.

Xok – tuproq, yer yuzi.

Xoliq – Yaratuvchi, Xudo.

Xomush – indamasdan jim turuvchi.

Xonaqoh – shayxlar, darvishlar yig‘iladigan joy.

Xor – tikon; xor sifat – tikonga o‘xshash.

Xostgarlik – sovchilik.

Xotib – sovchilik qilgan, talab qilgan.

Xuddonlig‘ – o‘zini dono deb bilish, shuhratparastlik.

Xurram – shod, xursand.

Xurshid – quyosh, kun.

Xutba – nikoh qilish vaqtida imom tomonidan o‘qiladigan duolar.

Xush – yaxshi; havosi xush – havosi, iqlimi yaxshi.

Xush ta‘m – shirin.

Xo‘qand – Qo‘qon.

Ch

Chordevor – vayrona, xarob bo‘lgan, buzilgan joy.

Cho‘q – ko‘p.

Sh

Shadid – shiddatli.

Shams – quyosh.

Shamshirzan – jangchi, qilichboz.

Sharorat – yomonlik.

Shaqovat – baxtsizlik, yomonlik.

Sheva – odat.

Shikor – ov.

Shikva – shikoyat, nolish.

Shinovarlik – suzuvchilik.

Shujo‘ – botir, shijoatli.

Shuo‘ – shu‘la, yorug‘lik.

Sho‘razor – sho‘ra o‘t ko‘p o‘sadigan joy.

E

Ezgu yag'ochlar – yaxshi daraxtlar.

... er yetibdur – voyaga yetibdi, katta bo'lib qolibdi.

Y

Yuz kelturmoq – yuzga aytmoq.

Yavmal jazo – jazo kuni (qiyomat kuni deyilmoqchi).

Yakjirma – birgina gavda, jussa.

Yaman – arab mamlakati.

Yag'mo – talon-toroj; zulm yondi haroratlari yag'mosidan – issiqlikning zulmidan yonardi.

Yag'och – uzunlik o'lchovi nomi.

O'

O'z aybiga boqmoq – o'z aybini ko'rmoq.

O'rda – podsho, xon yoki katta amaldorning turadigan joyi.

Q

Qazo – o'lim.

Qalamzan – yozuvchi, kotib (hukm va farmonlarni yozib tarqatuvchi mirza).

Qalb – soxta, qalbaki.

Qamar – oy.

Qat'i manozil – qo'nib o'tiladigan joylarga yurish, «manozil» so'zining birligi manzil – yo'lovchilar qo'nib o'tadigan joy, bekat.

Qizil bosh – eronlik, fors.

Qit'a – bir necha baytdan iborat bo'lgan kichik she'r. odatda qit'aning juft misralari qofiyalanib, toq misralari qofiyalanmaydi.

Qonun – musiqa asbobi.

Qosir – kamchilikli, qisqa, kalta, kuchsiz, ojiz.

Qurratul ayn – ko'z qorachig'i, farzand.

Qushlar ko'ziga go'l – qushlar ko'ziga soda.

Qo'mlamoq – cho'ktirmoq.

G'

G'avvos – suv tagiga sho'ng'uvchi.

G'alat – xato, yanglish.

G'arqob – girdob, kamar, o'pqqon.

G'oyib – yo'q bo'lish.

G'olibo – ko'pincha, qisman, odatda.

G'ulomgardish – yo'lak, usti yopiq joy.

G'o'ta – suvga sho'ng'ib chiqish.

H

Havo i'tidoli – havoning o'rta darajaligi.

Havo xoh – istab, xohlab.

Havosi xush – yoqimli havo.

Hadaf – nishon, nishon joyi, yo'nalish nuqtasi.

Hazar – turg'unlik, bir joyda yashash.

Hazor – ming.

Hazordaston – bulbul.

Halqa bago‘sh – qulog‘iga halqa taqqan; qul ma’nosida ishlatiladi.

Hamiyat – or-nomusni saqlash va uni himoya qilish.

Hamroz – sirdosh.

Harakatlari maqbul – harakatlari yoqadigan, harakatlari yoqimli.

Haram – xos joy, ichkari hovli.

Harza – behuda, bema’ni so‘z, bekorchi so‘z.

Haris – hirsli, ochko‘z, tamagir.

Harif ayyor solor – ayyor boshliqning sherigi.

Haromzodai tarror – haromzoda o‘g‘ri.

Harorat – issiqlik.

Hasad – birovni ko‘rolmaslik, ichqoralik.

Hijoz – Arabistondagi bir o‘lka.

Hojat emas – kerak emas.

Holo – shu paytda, hozirda.

Hudhud – sassiqpopishak.

Adabiy-badiiy nashr

GULXANIY

ZARBULMASAL

Muharrir
J. MUHAMMAD

Badiiy muharrir
S. XOLIQOV

Sahifalovchi
N. QURBONOVA

Texnik muharrir
T. SATTOROV

Litsenziya raqami: AI № 111.
Bosishga 2019-yil 21.08 da ruxsat etildi.
Bichimi 84x108 1\32.
Bosma tabog'i 2,5. Shartli bosma tabog'i 4,2.
Garnitura «Palatino Linotype». Ofset qog'ozi.
Adadi 1 000 nusxa. Buyurtma № 12.
Bahosi kelishilgan narxda.

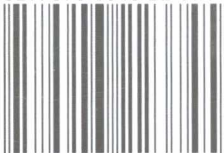
«Yoshlar nigohi» xususiy korxonasida tayyorlandi.

«ADAD PLYUS» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: 100097, Toshkent, Bunyodkor ko'chasi, 28-uy.

GULXANIY
ZARBULMASAL

ISBN 978-9943-22-374-5

9 789943 223745